

Aylık Tarih

Yıl: 1 Sayı : 9 Kasım 2023

**O'nu Son Kez Uğurlarken
Osmanlı'da Tartılar ve Ölçüler
Esir Pazarları
Bizans Devrinde İstanbul Limanları
İzcilik ve Sakarya İzci Grubu
Çay'ın Tarihi ve Türkiye'de Çay Tarımı
Bir Osmanlı Kılıcı; Yatağan
Falakacı Başı ve Ağa Yamağı
Yeniçeri Ağası
İstanbul'un Aynası
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları**

İçindekiler

O'nu Son Kez Uğurlarken	3
Osmanlı'da Tartılar ve Ölçüler	6
Esir Pazarları	8
Bizans Devrinde İstanbul Limanları	10
İzcilik ve Sakarya İzci Grubu	14
Çay'ın Tarihi ve Türkiye'de Çay Tarımı	18
Bir Osmanlı Kılıcı; Yatağan	22
Falakacı Başı ve Ağa Yamağı	24
Yeniçeri Ağası	24
İstanbul'un Aynası	26
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları	30

O'nu Son Kez Uğurlarken

Ahmet Güteryüz

O İstanbul'dan bir kez de 19 sene evvel, 14 Mayıs 1919 akşamüstü ayrılmıştı. Bu aylık sekiz sene sürdü.

Fakat ne müthiş sekiz seneydi o dönem.

Dünya harbi mağlubu haline gelmiş olan, altı asırdan uzun bir ömre sahip koca imparatorluk, işgal altındaydı. Galip devletlerin orduları, İmparatorluğun başkenti dâhil, neredeyse tamamına hâkim olmuşlardı.

İşte o gamlı kara günlerde ayrıldı İstanbul'dan.

O'nun İstanbul'a, İstanbul'un da ona yeniden kavuşacağı sekiz yıl içinde neler olmadı ki.

Tamamen yok olduğu sanılan bir millet O'nun önderliğinde ayağa kalktı.

Yalnız silahla değil, ekonomik ve politik muhteşem mücadelelerin sonunda, dünyaca saygı duyulan özgür bir devlete sahip oldu. Çağdaş Cumhuriyete kavuşmanın gururu ile geleceğe başı dik olarak bakmaya başladı yeniden.

1927 yılı 1 Temmuzunda, sekiz yıl sonra tekrar geldiği İstanbul onu büyük bir coşkuyla karşılamış, sevgiyle bağrına basmıştı.

1927den, o mutlu 1 Temmuzdan bu yana on bir yıl geçti ve ne yazık ki hiç birimiz O'na henüz doyamadan, bu acı güne geliverdik.

İşte şimdi, tüm bir şehrin gözyaş-

ları içinde ona sonsuza kadar veda etmeye hazırlanıyoruz.

Bugün, İstanbul onu, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü

Ankara'ya, ülkesinin bağrında, sonsuza kadar yatacağı yere uğurlamaya hazırlanıyor.

Görkemli, O'na yakışır bir uğurlama

Sevgili Gazi için düzenlenen tören, aslında Dolmabahçe Sarayında başladı. Saraydaki katafalktan alınan tabut, 12 General tarafından bir top arabasının üzerine konduktan sonra, büyük bir kafilenin eşliğinde ağır, ağır Sarayburnu'na getirildi.

İşte, asıl burada Dünyada ilk ve tek, o muhteşem deniz cenaze ve saygı töreni yapılmaya başlıyordu.

Bu görkemli töreni anlatmaya başlamadan evvel, o eşsiz günün görgü tanıklarından biri olan, Denizaltıcı Albay merhum Raşit Metel'in anılarından da bir ölçüde yararlandığımı belirtmem gerekiyor.

Tören

Zafer muhribi, daha önceden Sarayburnu'na getirilmiş bulunan dubaların üzerine sabah 07.00'de yanaşmıştı. Atatürk'ün naşını almak üzere bekleyen Zafer'e, iki avcı botu da refakat etmek için bekliyordu. Bu

Zafer, kıç üstünde taşıdığı Atatürk'ün naşını Yavuz'a aktarmak üzere aborda oluyor.

Yavuz, kıç üstünde, Turgut taretinin önüne konan katafalktaki Ata'nın naşı ile harekete geçiyor. Ön planda, Diniz Kuşu hücum botu.

sırada sivil, asker ve resmi görevli yüzlerce gözü yaşlı, Sarayburnu'nda Atatürk'ün İstanbul topraklarına vedasını hüznle izliyordu.

Tabut top arabasından yine 12 general tarafından alınarak rıhtım üzerindeki dubaya yanaşan Zafer muhribine 12.42 de nakledildi. Muhrip, cenazeyi takip eden Başbakanı, diğer Devlet görevlileri, Generalleri, Şair Behçet Kemal Çağlar'ı, Gazetecileri, Filim çekenleri, Bando ve Çelenkleri alarak 12.55' de hareket etti.

Naşın Zafer gemisinden Yavuz'a teslim edilmesine kadar gemide tören kıtası ve Subaylar tarafından saygı nöbeti tutulmuştu. Bu anda orada bekleyen Doğan ve Martı avcı botları Zafer'in sancak ve iskele kıç omuzluklarında seyir yapıyorlardı. Zafer, Yavuz zırhlısının sancak kıç güverte hizasına 13.22'de yanaştı.

Yavuz'un iskele bordasına da Atatürk'ün aile üyeleri ile cenazeye refakat eden kişileri getiren vapur aboarda olmuştu. Diğer taraftan Adalar hattında çalışan 4 vapur da bu muhteşem deniz törenine katılmak isteyen memurlara ve halka tahsis edilmişti. Bu gemiler verilen sıra üzerine Fenerbahçe fenerinin 1,5 mil açığında ve konuk yabancı donanma gemilerinin gerisinde tek sıra dizilmiş olarak yer almışlardı.

Atatürk'ün naşını taşıyan tabut, Donanma Komutanı Amiral Şükrü Okan, Harp Filosu Komutanı, yedek Filo Komutanı, Kurmay Başkanları, Fi-

lotilla Komodorları, Makine uzmanları Yavuz Komutanı, Hamidiye Komutanı ve üst rütbeli subaylar tarafından lûmbarağzından Yavuz'a alınmıştı. Bunun ardından törenle uluslararası «B» işaret sancağı toka edildi 13.40'00" da tabut Yavuz'un kıç güvertesindeki 28'lik top namlularının önüne kurulan katafalka yerleştirilmişti.

Katafalkın dört köşesinde birer subay ve ayakucu gerisinde de 21 kişilik tören kıtası saygı nöbetine durmaktaydı.

Uluslararası «B» işaret sancağının aryası ile 13.14'de 101 pare top atışına başlamış ve 13.50'de bitmişti.

Bu törene, demirli bulunan konuk

İngiliz HMS Malaya, Sovyet Rusya destroyeri Moskova, Alman Emden, Fransız Emile Bertin, Yunan Hydra, Romen Regina Maria gemileri de 21 er top atmakla iştirak etmişlerdi

13.50'de Yavuz'da da saygı duruşu yapılmıştı.

Yavuz'da Uluslararası «C» sancağının tokası ile yabancı konuk ve diğer Türk gemileri de «C» sancağını toka ederek vira demire başlamışlardı.

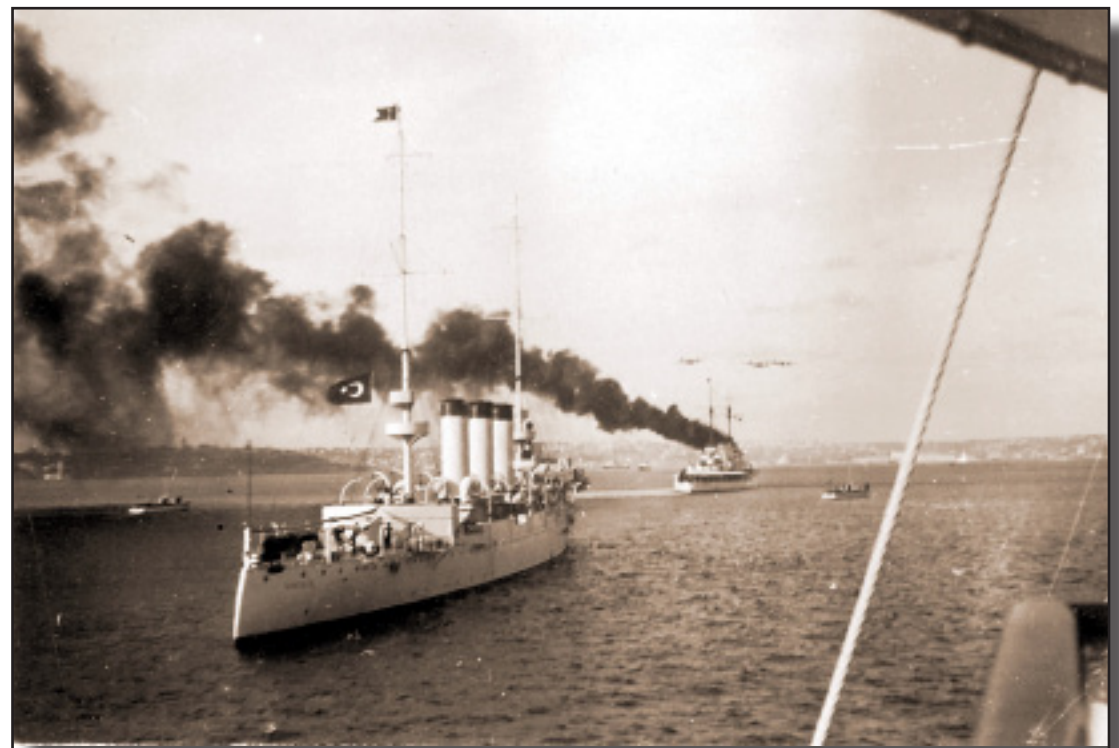
Vira demir eden gemiler «C» sancağını arya ederek vira demir ettiğini göstermişlerdi.

Böylece-Yavuz 15.36'da hareket etmişti.

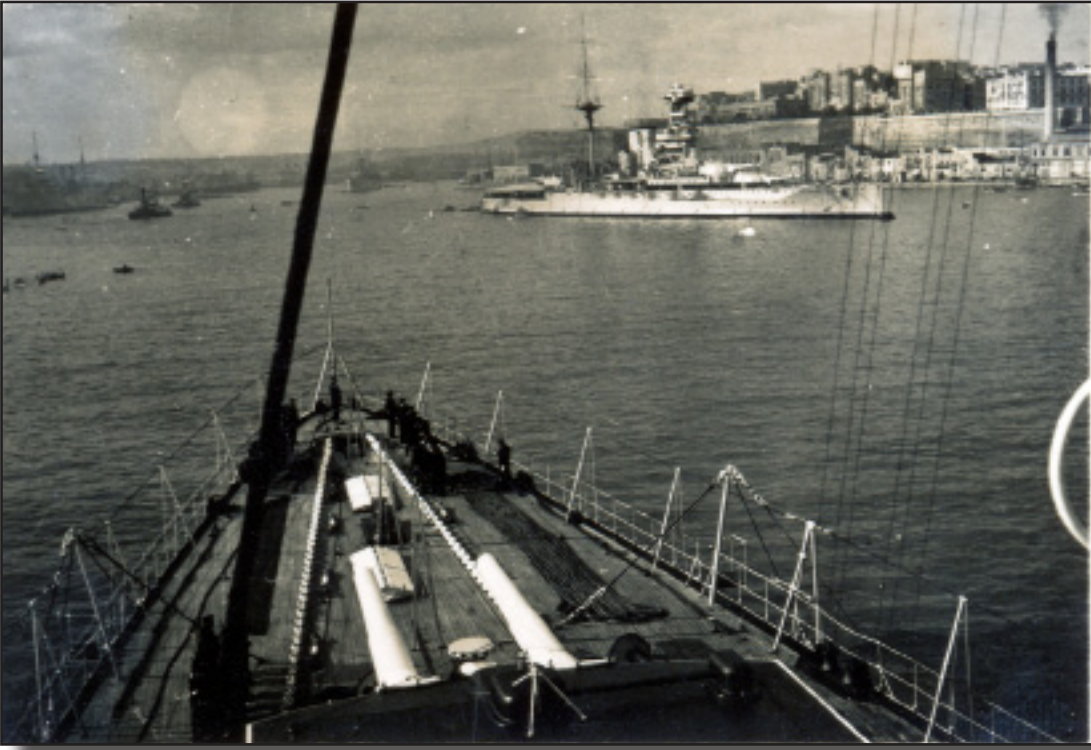
Yavuz'un hareketiyle birlikte törene iştirak eden bütün Yabancı ve Türk gemileri önceden belirlenmiş olan konumlarını aldılar ve 5 mil ağır yolla ilerlemeye başladılar.

Yavuz'un sancağında Zafer, Tınaztepe muhripleri, iskelesinde Dumlupınar, Gür denizaltı gemileri, sancak ve iskele kıç omuzluklarında Doğan ve Martı avcı botları, dümen, suyunda da Hamidiye kruvazörü yol alıyordu.

Bu hüznü filodaki gemilerin büyük çoğunluğu O'nun emriyle yenilenip güçlendirilen donanmaya katılan yeni gemilerdi. Önde seyreden bu Türk filosunu takiben de diğer sivil gemiler puruva hattı nizamını almışlardı. Yabancı misafir gemiler de Türk gemilerinin sancak tarafında ve Hamidiye'nin borda hizasından alfabe sırasına göre puruva hattında se-

Konvoy yola çıkmak üzere. Ön planda Hamidiye kruvazörü.

Konvoy, İzmit körfezine doğru yolda. İleride, ortada Yavuz, onun ardında, iskele ve sancakta takipte Adatepe, Kocatepe, Tınaztepe ve Zafer muhripleri.

yir ediyorlardı.

Kafile Adalar arkasından geçerek Büyükkada'nın güneyindeki Neandros adası civarına geldiği anda, Yavuz'dan toka edilen «A» gidonunu arya edildi. Bunun üzerine, misafir harp gemileri sürat arttırarak Yavuz'un sancak bordasından saygı geçişine başladılar.

Konuk yabancı ülke gemileri

O'nun, o büyük insanın onuruna yapılan ve dünya denizcilik tarihinde ilk defa uygulanan bu uluslararası türene iştirak eden yabancı ülkelerin donanma gemileri sövle saygı ge-

Ata'nın hizmetinde ancak 2/3 ay kalabilen Savarona, yarıya inmiş bayrağı ile 19 Kasım'da.

öndeki Şirket vapurunu izleyip iskeleye dümen kırıp, törenden ayrıldılar ve iskelelerine döndüler.

Saha neta olduktan sonra, Hamidiye kruvazörü ve Dumlupınar denizaltısı, Yavuzdan verilen işaret üzerine sancağa dönüşle hattan çıkarak refakatten ayrılmışlar ve konuk yabancı donanma gemilerini, nezaketten yalnız bırakmamak üzere, Haydarpaşa önündeki demir yerlerine dönmüşlerdi. Yarıya inmiş bayrakları, güvertelerindeki gözü yaşlı görevlileri ve refakatçıları ile, hüzün dolu filo, İstanbul'u arkasında yetim bırakıp, İzmit körfezine doğru yoluna devam etti.

Cenaze törenine katılan Romanya Regine Mariya Muhribi

Cenaze törenine katılan Rus Moskova muhribi

Osmanlı'da Tartılar ve Ölçüler

1839 yılında, Kapalıçarşı'da seyyar bir kaynakçı.

İslam dünyasında ağırlık ve ölçü birimleri yörelere ve dönemlere göre büyük farklılık göstermiştir. Bugüne kadar yapılan araştırmalar bu birimleri kesin olarak saptamaktan uzaktır. Araştırmaların ortak kanısı "Bütün İslam ağırlık ölçüsü sisteminin temelini Yunanlıların drahmus'ine (4,55gr) dayanan dirhem ile, Roma-Bizans ölçüsü solidus'a dayanan miskal (1,5 dirhem) oluşturur"

P.G. İNCİCIYAN

Çekirdek: 4 buğdaydır, İtalyanca karato veya halk ağzında kırat denir. Altın tartmak için kullanılır; altının ayarı 24 kırat olmalı, yani 24 kırat gelen altının içinde diğer maddelerden bir şey bulunmayıp 24 kırat altın bulunmalıdır.

Denk: 4 çekirdektir.

Dirhem: 4 denk, yahut 16 çekirdektir. Musul dirhemi İstanbul dirheminden iki buğday noksandır.

Miskal: Bir buçuk dirhem olup altın veya inci tartmak için kullanılır. İtalyanca Miticale denir.

Lodra: 176 dirhemdir.

Okka: 400 dirhemdir. Van okkası İstanbul'da 460 yahut 470 dirhem ve Bayezid ve Hoy okkası 700, Basra okkası 550 dirhem gelir. Yani 100 Basra okkası 142 İstanbul okkası eder.

Batman: 6 okkadır. Mısır batmanı ise 900 dirhemdir.

Kantar: 44 okka yahut 100 lodradır. Ancak tüccar arasında bazı maddelerin tartılması için kullanılan bir kantar daha vardır ki 45 okkalıktır.

Çeki: Odun tartmaya özgü olursa 4 kantar yani 176 okkadır. Taş için olan çeki 2 kantar, yani 88 okka ve kireç çekisi yarım kantar, yani 22 okkadır. Tüccar arasında tiftik veya deve tüyü tartmak için kullanılan çeki iki okka, mercan çekisi 100 dirhem, afyon çekisi 250 dirhemdir.

Oguuy: Halep'te kullanılmakta olan 60 dirhemdir.

Rıtl: O da Halep'te kullanılmakta olup 12 oguyi yahut 720 dirhemdir. Bağdad ve Basra taraflarındaki rıtlı 570 dirhem ve Mısır'ınki 144 dirhemdir. Bu nedenle Mısır'ın 100 rıtlı İstanbul'da 36 okka yapar.

Kile: Buğday ve diğer hububat tartmak için olup buğdayın cinsine göre değişir.

Şöyle ki; Leh buğdayı denilen yumuşak buğdayın kilesi 21, 22 okka, Kırım'dan gelen ve Arnavutka denilen sert buğdayın kilesi 23, 24 okka, Diyarbekir kilesi 130, un ve buğdaydan başka hububat kilesi, 20 okka, pirinç kilesi 10 okka 100 dirhem, Horasan kilesi bir demirli yani 11 okkadır. Kürdistan taraflarında bir kileyi dört şînik'e, bir şînik'i 4 ölçek'e, bir ölçek'i 4 rubu'a bölerler.

Tagar: Musul taraflarında buğday tartmak için kullanılıp 200 Musul veznesi yani 160 okkadır.

Somar: Otuz batman, yani 180 okka, yahut 16 ölçek'tir. Bazı yerlerde bir somar 120 okka yapar.

Tefe: Ham ipek tartmak için olup 160 dirhem gelir.

Pot: Pot adı verilen ham ve bükülü ipek tartısı olup 1000 dirhemdir.

Ferde: 3 kantar, yani 132 okkadır ve kahve tartısı için kullanılır. Ferdenin hakikî ağırlığı tek olmayıp 100, 120 veyahut 125 okka gelen ve yarım deve yükü sayılan kahve çuvallarına da ferde derler.

Urub: Mısır'da pirinç tartmak için olup 100 Mısır batmanı, yahut 3 Mısır zenbilidir.

Gazlvi: Tartı olmayıp Mısır'dan gelen pirincin kabı veyahut zenbilidir. Küçük yahut büyük olabilir.

Tult: Bir zenbilin üçte biridir ve üç tult bir zenbil yapar.

Men: Bağdad ve Basra taraflarında hurma tartmak için kullanılır ve 570 dirhemlik 24 rıtlıdır.

More: Şarap tartmaya özgü olup 10 okkadır.

Desti: Şarap için ve 15 okka olup Ermenistan taraflarında kullanılır.

Çere: Yağ tartmak içindir.

Tay yahut denk: Yarım at yükü sayılır. Keten gibi bezlerin ölçüsüdür.

Yük: Bezler ve benzerleri için olup çok zaman 140 yahut 150 okka itibar olunur ise de tartılacak maddenin cinsine göre değişir. Şöyle ki: Trabzon'da üzüm tartmak için kullanılan yük 80 okkadır. Osmanlı muhasebecileri bir yükü yüz bin sayısı yerinde kullanırlar. Gerek bu ismi, gerek rakamları Osmanlılar, Hint'ten almışlardır. Hindistanda yüz bin sayıya lek derler.

Külçe veya Küli: Küri de denir ve destimal (mendil) yahut çit (basma) ölçmek için kullanılır. Yirmi adet destimal ve yirmi top çit bir külçe yapar. Yani bir külçe bu gibi şeylerin yirmi adedine karşılıktır.

Gümüş Çekisi: 100 dirhemdir.

Gümüş Tefesi: 11 okkadır.

Terazû: Gümüş içindir ve 5000 dirhem gelir.

Hepçe: 15 terazû yahut 7 500 dirhemdir.

Ferade: Farklı ağırlıkta bir altın yığınınadır. Darphane ölçüleridir.

Kerah: Yarım rubu eder.

Rubu: 2 kerahdır.

Endaze: 8 ruhudur. Ve şali, kutnu ve astar

gibi şeyler bununla ölçülür.

Arşın Halebî: Keten mamûlleriyle çuha, diba vesaire ölçmek içindir. Üç büyük karış, yahut bir adamın orta parmağının ucundan omuzuna kadar olan büyüklüktedir. Bir arşın 8 rubua, bir rubu 2 keraha bölünmüştür. Bir endaze de bu şekilde bölünürse de arşından daha küçüktür. Keten bezleri ölçülürse iki arşına bir arşın derler. Musul arşını İstanbul arşınından 5 parmak kadar büyüktür. 100 Basra arşını 142,5 İstanbul arşım yapar. Bez ölçüsü olan bu arşından başka mimar arşını ve gemi arşını da vardır. Bunların her ikisi de 24 parmak ise de inşaatta kullanılan mimar arşını gemi inşaatında kullanılan gemi arşınından küçüktür. Yani mimar arşını 17 kısma böldükten sonra bu kısımlardan ikisini daha ekmeli ki bir gemi arşını kadar olsun. Mimarların ufak ölçüsü parmak ise de halk arasında çırpı payı, teneke payı, cam payı diye üç ufak ölçü ismi vardır. Bunların belirli bir miktarı olup örneğin iki cam payı bir parmak yapar.

Kaz: Bir buçuk Halebî yani arşındır. Ermenistan'ın güney taraflarında kullanılır. Türkçe arşın anlamına gelen Farsça gez kelimesinden gelmez. Araplar arşına zira derler.

Dönüm: Bağ, arazi vesaire ölçüsü olup 40 zira murabbai (karesi) yani 1600 arşındır.

Hilâl: Hilâl büyüklüğünde bir ölçüdür.

Çuvaldız: 2 hilâldir.

Masura: 4 çuvaldız.

Boru: 4 masura. Su ölçüleridir.

400 dirhem-1 Okka.

Eski İstanbul'da

Esir Pazarları

Hanımlarına hizmet eden zenci bir cariye.

Miss Pardoe

Aşağıda okuyacağınız yazı, 1850 yıllarında İstanbul'a gelen İngiliz yazarı Miss Pardoe'nun seyahatnamesinden tercüme edilmiştir. Türkiye'de esirlik o sıralarda kaldırıldığı için, yasar. İstanbul esir pazarının son yıllarını bize anlatıyor demektir. Bu yıllarda, esirlik birçok devlet henüz kaldırılmamıştı. Örneğin; Rusya halkının dörtte birinden fazlası esirdi. Birleşik Amerika ve Brezilya gibi ülkelerde de milyonlarca esir yaşıyordu. Türkiye'deki esirlerin durumu, aşağıda okuyacağınız gibi, diğer ülkelerdekinden çok daha iyiydi.

İstanbul'daki esir pazarları hakkında birçok yazılar yazılmış, bir o kadar da resim yapılmıştır. Yazılar arasında hatalı olanlar bir hayli yer tutmaktadır. Bu tür yazılar, Avrupahlar'ın dehşet hislerini tahrik etmiştir. Oysa, bütünü ile ele alırsa, Türkiye'deki esir pazarlarının hiç de öyle anlatıldığı gibi olmadığı anlaşılır.

İstanbul'daki bu pazarların durumu elbette münakaşa edilebilir. Fakat bizim konumuz bu değil. Benim için asıl önemli olan, bazı yazarların anlattıkları gibi olmayan esir pazarlarının, daha gerçek, daha doğru yönleriyle anlatılması ve bu tür yazıların bıraktığı kötü etkilerin silinmesidir.

Bir kitapta, dokunaklı bir üslûpla kalem alınmış bir bölüm görürsünüz. Evinden, sevdiklerinden zorla alınmış bir genç kıza anlatır. Bunlar hayalî tablolarıdır.

Esir pazarlarında, çoğunlukla güzel Gürcü ve Çerkesler bulunur. Bunlar, beyaz muslinden elbise giyerler, önlerinden gelip geçenler, bu güzel esirleri seyrederek. Pazar büyük bir dikdörtgen şeklindeki binanın avlusundadır. Bazı zamanlar avluda oturup esirleri seyredenler de olur.

Bütün bunlara bakarak, İstanbul'daki esir pazarları hakkında gerçek bir hüküm vermek oldukça zordur. Doğuya seyahat edenler, edindikleri deneyimlerden ve gördükleri şeylerden hüküm çıkartarak bir sonuca varmaktadırlar. İşte insanı şaşırtan da budur ve bu yüzden büyük yanlışlıklara düşmektedirler.

Türkiye, öyle hüküm yoluyla kesin sonuçlara varılan bir ülke değildir. Sadece gördüklerini anlatan yazarlar hataya düşerler.

Dr.Walsh'ın İstanbul hakkında yazdığı bir eser vardır. Uzun yıllar İstanbul'da kalmış, Türkleri ve Türk kurumlarını iyice

incelemiş olan Dr. Walsh, bakın esir pazarları için neler yazıyor:

«Bu pazarların dekoru hiç de öyle sanıldığı gibi insanın içini ürpertecek şekilde değildir. Ortasında dikdörtgen bir avlusu olan büyük bir binadır burası. Kenarlarda yüksekçe peykeler vardır. Burada zenci esirler bulunur. Daha değerli ve güzel beyaz esirler ise, binanın içindeki özel odalarda kalırlar. Odaların pencerelelerinde saten perdeler asılmıştır.

«Bu odaların içi oldukça loştur, güzel Gürcü ve Çerkeş kızları, kendilerini beğenen çıkıncaya kadar beklerler. Bununla beraber esir alım satımında bir haşnılık, bir kabalık görülmez, her şey Doğu'nun kendine has inceliği içinde geçer.»

Dr. Walsh'ın esir pazarlarını anlatan bu yazısı, gerçeği, öteki yazarlardan daha iyi anlatmaktadır. Hele kullandığı «her şey Doğu'nun kendine has inceliği içinde geçer» deyimi çok yerindedir. Fakat tersini savunan bazı tarihçilerin yazılarına da sık sık raslamışım.

Belki bir noktada bu görüşlerinde haklıdır. Esirlik, ne de olsa insanların hislerini tahrik edici bir konu. Esaret fikri insan zihninde kötü tepkiler doğuruyor. Bir insanın para karşılığında satılması hiç de hoş bir olay değil. Fakat bazı gerçeklerin zalimce ve yararsız bir şekilde kötü anlatılmasına ne gerek var?

Bir çok Avrupalı, bu konuyu bildikleri için okudukları yazıların etkisinde kalmaktadırlar. Halbuki İstanbul'daki esir pazarları, Avrupahlar'ın hayallerinde canlandırdığı pazarlardan çok farklıdır. Önce bu pazarlarda esirlere hiçbir şekilde kötü muamele edilmez. Hattâ, bazen esirlerin kendi sahiplerini serbestçe seçmelerine bile izin verilir.

Bu, ilk bakışta acayip görünen hareket. Ama sık sık rastladım. Esirlerin, arttırmaya girenler arasında bir tercih yapması, belki de İstanbul esir pazarlarının bir özelliğidir.

Bir esir, satın alınarak, aile içine girince artık onun bir parçası olur. Ona ailenin bir ferdi gibi davranırlar. Genel olarak, konağın alt katında yatar, konağa gelen misafirlere hizmet eder. Türkler'in misafirlerine karşı gösterdikleri ilgi fazla olduğu için onlara ayn bir hizmetçi vermeleri de doğal karşılanmalıdır. Bu esir-hizmetkârlar, misafirlere özel itina ile bakmış ve kolalanmış çarşaf, kenarları işlemeli havlular hazırlarlar. Elllerinden

iş gelen bazıları ise evin hanımının ince oyma işlerine yardım ederler.

Esir-hizmetkârların bu konaklardaki hayatı pek sadedir. Genel olarak evin hanımının can yoldaşlarıdır. Bazı Avrupalıların sandığı gibi Türk kadınının kafes arkasında bir ömür sürdüğü hiç de doğru değildir.

Türk kadınları, tatil günleri ve bayramlarda gezintiye çıkarlar, yanlarında esir-hizmetkârlar vardır. Bunlar hem hanımlarını korurlar, hem de onların yardımcı olurlar. Bazı özel günlerde, süslü bir kayığın Boğaz'da yalı boyu yavaş yavaş seyrettiğini görürsünüz. Arka tarafta evin hanımı yanına hizmetkârlarını almış oturmakta, Boğaz'ın güzelliğini seyretmektedir.

Bazı günler de diğer konaklara misafiriğe giderken yanlarında zenci esirler bulunur. Hanımlar sohbet eder, hizmetkârlar da kendi aralarında öte beriden konuşurlar.

İstanbul esir pazarlarında dikkatimi çeken bir durum da şu oldu: Bazı Çerkeş ve Gürcü aileleri çocuklarını bu pazarlara getirip çocukları için iyi olacak kimsele onları bırakmaları. Kendi köylerinde pek iyi hayat şartı bulamayan bu gibi insanlar, İstanbul'un kibar konaklarında çocuklarının daha rahat bir ömür süreceğini bildikleri için böyle davranmaktadır. Bu gönüllü diyeceğimiz esirler de ötekiler gibi ailenin bir ferdi olurlar.

Güzel Gürcü ve Çerkeş kızlarının ufak yaşta bu şekilde alınarak yetiştirildiklerine sık sık rastlıyorsunuz. Hattâ bunlara daha özel bir ihtimam da gösterilir.

Gönüllü esirlerin pazarlardaki yerleri bile ayrıdır. Kendilerine ayrılmış özel bir odada otururlar, yanlarında devamlı iki muhafız bulunur. Bunlar sadece esirleri seyretmek için dolaşanların bakışlarından onları korumak içindir.

Bu çeşit gönüllü esirlerin odalarında daha başka bir sakinlik vardır. Kendilerini alacak ailelerin gelip beğenmesini beklerler.

İstanbul'daki esir pazarı genel olarak Çemberlitaş civarında bulunur. Biraz ilerde Nuruosmaniye camii vardır. Caminin bahçesindeki ağaçların hışırtısı, esirlerin bulunduğu avluya kadar gelir. Onların gülüşmeleriyle karışır.

Bizans devrinde

İstanbul Limanları

Erdem Yücel

Hayat Tarih Mecmuası. Mart 1968. S.48-55

Bizans devrindeki İstanbul limanlarının günümüzde, yalnız isimleri ve onlarla ilgili sur kalıntılarından başka hiç bir şey kalmamıştır. Zamanın etkisi yüzünden onlardan bir iz bulmak söyle dursun yerlerinin bile kesinlikle saptanması olanaksızdır. Bunlardan donanmanın barındığı, rüzgâra karşı korunaklı olan Haliç'i konumuzun dışında tutarsak, Bizanslıların İstanbul'daki limanlarının askerî, ticarî ve şehrin gelişmesine paralel olarak, genellikle Marmara kıyısında sıralanmış olduklarını görüyoruz.

Aslında Bizans'ın irili ufaklı limanlarının Marmara kıyılarında sıralanması hiç de nedensiz değildi. İstanbul'da kendisini oldukça şiddetli hissettiren lodos, devrin deniz araçlarını güç durumlara düşürüyordu. Nitekim bu yüzden şehrin Marmara kıyılarına, surların iç taraflarına toprak kazılmakla birçok liman yapılmıştı. Fırtınalardan bu küçük limanlara sığınan tekneler bu sayede kıyılara kadar yaklaşma cesaretini bulan korsan gemilerinden de korunmuş olurlardı. Daha sonraki yıllarda Marmara kıyısındaki limanlar ticarî ulaşımda da kulla-

nılmaya başlanılmış, yanlarına imparatorlar için iskeleler yapılmış, şehrin korunmasına yardımcı olabilmek amacıyla küçük parçalar halindeki savaş gemileri bu limanlara demir atmış ve hattâ tersaneler bile kurulmuştu.

Birada kısaca inceleyeceğimiz bu limanlar sırasıyla; Ahırkapı, Bukkoleon, Hormisdas, Kaesurius, Kondoskalion, Kadırga, Portus Eleutherius ve Altmkapı limanlarıdır.

AHIRKAPI LİMANI

Saraybırnu'nu başlangıç olarak kabul edersek, Marmara sahilindeki ilk Bizans limanı Ahırkapı'dadır.

Bizans devrindeki ismini saptayamadığımız bu limanı, Ayasofya'nın altında, Manganlar sarayının bir tür iskelesi olarak da düşünebiliriz.

Çünkü Ahırkapı limanının Bizans'ın önemli limanları arasında ismi geçmektedir. Limanın ilk kaz ne zaman ve kimin tarafından inşa edildiği meselesine gelince; bunu kesin olarak bilmiyoruz. Fakat III. Mihail (842 - 867) zamanında, Bizans kaynaklarının buradan bahsetmiş olduğunu dikkate alırsak, limanın doku-

zuncu yüzyılda kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Ahırkapı'daki bu liman daha sonraları Bukkoleon saray ve limanının yapılışı ile terk edilmiştir.

BUKKOLEON LİMANI

Bukkoleon limanının ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Yeri hakkında da tam bir fikir birliği oluşmamıştır. Boundelmonte'nin İstanbul planında bu limanın ismi geçmekte, denize doğru uzanmış iki rıhtımın âdeta sahile doğru yapay bir havuz meydana getirdiği gösterilmektedir (1).

(1) Boundelmonte, *Description des Iles de l'Archipel*, Paris 1897.

Buna dayanarak Bukkoleon limanının, I. Theodosios sarayının önünde bulunduğunu söyleyebiliriz. Ahırkapı limanında olduğu gibi dalgakıranlar ve inşa edilmiş bir köşe çıkıntısı bu limanı meydana getirmiştir. Limana Bukkoleon isminin verilmesi, rıhtım üzerinde bulunan tek parça mermerden, birbirleri ile mücadele durumundaki bir aslan ve boğa heykelinden dolayıdır. Rivayete

Bukkoleon sarayı ve limanı

göre bu heykel grubunda aslan sol pençesi ile boğayı boynuzundan yakalamış, dişlerini boğazına geçirmiş ve onu dizleri üzerine çökertmeye çalışır vaziyetteymiş.

Bukkoleon limanı Marmara kıyısındaki diğer limanlardan daha süslü ve gösterişliydi. Rıhtım tümüyle tek parça mermerlerle kaplı olup üzerlerine çeşitli heykeller yerleştirilmişti. Bu heykeller daha çok VII. Konstantin (913 - 959) zamanında buraya konulmuştu. VII. Konstantin burada canlı yakalanan balıkların korunabilmesi için de bir havuz yaptırmıştı.

Bizans tarihinde Bukkoleon ismine hem limandan, hem de yakınındaki saraydan dolayı sık sık rastlanılmaktadır, İmparator Marcianus (450 - 457) limanda, Theodosios sarayının batısına rastlayan yere muhteşem bir imparator iskelesi yaptırmış ve böylece doğrudan doğruya sahilden saraya geçebilme olanakını yaratmıştı.

Bukkoleon sarayı ile Büyüksaray'da oturan imparatorlar seyahate, şefere çıkarken son derece gösterişli, büyük mermer merdivenlerin denize kadar indiği bu limandan gemilerine binerlerdi. Devrin birçok yabancı elçisi ile misafirlerini taşıyan gemiler de limana gelmiş ve orada imparator tarafından karşılanmıştı. Nitekim Kudüs kralı Amaury,

İstanbul'u ziyaret ettiği zaman buradaki imparator iskelesinden karaya çıkmıştı. Ayrıca İstanbul'daki Latin imparatorlarının sonuncusu olan II. Baudoin (1240 - 1261) de, VIII. Mihail (1259-1261)'in ordusu ile birlikte şehre girmesi üzerine bu limandan kaçmıştı.

Bukkoleon limanı, Isorya sülalesinden İmparator Theophilos (829 - 842) tarafından genişletilerek yenilenmiş ve yanındaki Hormisdas limanı ile birleştirilmiştir. Bu yüzden her iki liman arasındaki rıhtım kaldırılmış, dalgakıranlar biraz daha öne alınmış ve böylece daha geniş bir liman kazanılmıştır. Paleologoslar zamanında (1261 - 1453) ise burası kendi haline bırakılmış, İstanbul'un fethinden sonra da tamamen terkedilerek kaybolmuştur.

HORMİSDAS LİMANI

Hormisdas limanı, Bukkoleon limanının batısında ve ona yaklaşık olarak 60m. uzaklıkta bulunuyordu. Yalnız ticarî amaçla kullanılmış olan bu limana Hormisdas veya Hürmüz denilmesinin nedeni, Bizans'a sığınan bir İran prensinden dolayıdır. Hormisdas, İran imparatoru II. Hormisdas'ın oğludur. Kendisi, babasının bir suikast sonucunda öldürülmesi üzerine hapsedilmişti. Prens Hormisdas uzun bir süre zindanda kalmışsa da sonunda kaçmayı başarmış,

Bizans'a sığınmıştı. İstanbul'da Prens Hormisdas, imparator Konstantin tarafından son derece iyi karşılanmış, ikametine Küçük Ayasofya civarında küçük bir saray, tahsis edilmişti. Bundan sonraki yıllarda prens Hıristiyanlığı kabul etmiş ve hattâ İran'a karşı yapılan bir sefere de katılmıştı. Hormisdas'ın sarayından ötürü yakınındaki bu limana da aynı isim verilmişti. Günümüzdeki yeri aşağı yukarı Çatladi-kapı önüne rastlayan liman, kara içerisine de olmayıp, arazi durumuna uygun alarak, onun çıkıntısından yararlanılarak yapılmış, önüne bir de mendirek eklenilmişti. Bu liman, IX. yüzyılda, Bukkoleon limanı ile birleştirilmişti.

KAESURIUS VEYA HEPTASKOLON

Kaesurius veya Heptaskolon limanı, A.V.Millingen'den öğrenildiğine göre, İmparator I. Leon (457 - 474) zamanında yaptırılmıştır (2). Bu duruma göre limanın beşinci yüzyılda inşa edildiği ortaya çıkar. Kumkapı limanının yaklaşık olarak 500m. batısında olan bu liman, çevresine yüksek duvarlar inşa edilmeden içeriye doğru kara parçası kazılarak oluşturulmuştu.

(2) A. Van Millingen, *Byzantine Constantinople*, Landon 1899, s. 302.

Liman, 673 yılında İstanbul'u kuşatan Araplar'a karşı üs olarak kullanılmış, daha sonraları İmparator VI. Ioannis Kantakuzinos zamanında da bakımsız kalmıştır.

Bizans'ın daha geç devirlerinde ismine rastlanılmayan Kaesurius limanı, sonraları terk edilerek unutulmuştur. 1819 yılında çıkar bir yangın sırasında limana ait bazı kalıntıların izleri görülmüş, çıkarılan kalıntılar ise yerlerinden alınarak başka yerlere kaldırılmıştır. Böylece limandan geriye hiçbir iz kalmamıştır.

KONDOSKALİON LİMANI

Kumkapı ile Langa arasında bulunan Kondoskalion limanının inşa edildiği tarihe ait kesin bir bilgiye sahip değiliz. Limanın ağzında ve onu koruyan surların burçları üzerindeki bir kitabe İmparator VI. Leon (775 - 780) ve Alexandros'un (886 - 912) isimleri okunduğuna göre, burasının en geç onuncu yüzyılda kullanılmış olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Diğer taraftan Kondoskalion isminin Kumkapı kapısını yaptıran Agallianus'a verilen isimden gelmiş olması da kuvvetle mühtemeldir. Liman daha sonraki yıllarda, Paleologoslar zamanında tamir edilerek

Uzun yıllar harap durumda kalan Bukoleon sarayı günümüzde, İBB Kültür AŞ tarafından restore edilerek İstanbul halkına kazandırılmaya hazırlanıyor.

genişletilmiştir. Eski tarih yazarlarından Pahimeres'in anlattığına göre VIII. Mihail (1261 - 1288) İstanbul'u ele geçirdiği zaman bu limanı yeniden inşa ettirmiş, içerisini temizletmiş ve derinleştirmiştir.

Daha sonraları İmparator II. Andronikos (1295 - 1320), Kondoskalion limanını yeniden tamir ettirmiş ve Marmara sahil surları üzerine de bunu belirten bir kitâbe koydurmuştur. Günümüze gelemeyen, içerisinde bir de monogramı bulunan bu kitabenin, yarım yüzyıl öncesine kadar yerinde durduğu hakkında bilgiler vardır.

Kondoskalion limanı, Marmara sahil surlarının iç tarafında toprak kazılarak oluşturulmuş, çevresi yüksek duvarlarla çevrilmişti. Önünde bulunan yay şeklindeki dalgakıran ise limanın girişini olduğu kadar bütün çevreyi de koruyordu. Boundelmonte'nin İstanbul'u ziyareti sırasında gördüğü ve aynı zamanda içinde bir de tersanenin bulunduğu bu liman, daha sonraları, diğerleri gibi terk edilmiş, yeri dolmuş, üzerine mahalleler yapılmıştır.

KADIRGA LİMANI

Kadırga limanı Ayasofya ve hipodromdan denize doğru inen yolun sonunda, Bukkoleon sarayının yakınında idi. Kumkapı ile Çatladıkapı arasına raslayan bu limandan hiç bir kalıntı günümüze kadar gelememiştir. Sırasıyla Justinus, Sophia ve Portus Novus isimlerini alan bu liman Bizans İmparatorluğunun son yıllarına kadar kullanılmıştır.

Limanın inşaatına ilk kez İmparator Justinus (361 - 363) tarafından başlanılmış ve çevresine yarım daire şeklinde bir portik eklenilmiştir. Daha sonraki yıllarda, liman dalgaların getirdiği kumlarla dolmuş, bunun üzerine İmparator Anastasius (491 - 518) tarafından temizletilerek önüne bir dalgakıran yapılmıştır.

II. Justinianus (565 - 578) zamanında bu liman imparatoriçe Sophia tarafından tamir edilmiş ve çevresi imparator ailesinin heykelleriyle süslenmişti. İmparatoriçe, limanın yanına kendi ismini taşıyan sarayını yaptıınca burasının da ismi ona dayanarak «Sophianus limanı» oldu. Diğer taraftan limanı süsleyen heykellerden Justinus'a ait olanının altına o zamanlar İstanbul valisi olan Theodos tarafından şu ibare yazılmıştı: «Huzur ve mesudiyetini limana gestermek için ben, vali Theodos, bu güzel heykeli imparator Justinus adına deniz kıyısında inşa öettim» (3).

(3) Mehmed Ziya (İhtifalci), İstanbul ve

Boğaziçi, İstanbul 1336, C. H, s: 425.

Öte yandan imparatoriçenin heykelinin altına da başka bir vali şu kitabeyi yazdırmıştır: «Vali Julyanus, hikmetle dolu olan Romalılar'ın imparatoriçesine hikmeti mal etti» (4).

(4) Mehmed Ziya (İhtifalci), aynı eser, s. 426.

Daha sonraki yıllarda ise limandaki bu heykellerden İmparator Julianus'unki yıkılmış ve yerine büyük bir haç yerleştirilmiştir. Bundan sonra 532 ve 561'de üst üste iki kez yangın geçiren liman, önündeki mendireğe rağmen gene dolmuş; İmparator Theophilos (824 - 842) tarafından temizletirilmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nun son devrinde, Paleologoslar zamanında ise Kadırga limanına son derece önem verilmişti. Temizletilen limanda oldukça çok sayıda gemi barınabiliyordu. Ayrıca limanın ağızı iki kule ve bir demir kafesle kontrol ediliyordu. Öğrendiğimize göre bu kuleler, Bukanon veya Trompet ismiyle anılıyordu. Anon Banduri'ye göre dalgalar çarptığı zaman boru sesi gibi sesler çıkarttığı için bu isim verilmişti (5). Diğer taraftan A.V.Millingen, sefere çıkmaya hazırlanan veya limandan ayrılabilecek donanmaya son talimatını bu kulelerden boru sesleri ile verildiği kanaatinde (6).

(5) Feridun Dirimtekin, Fetihden Önce Marmara Surları, İstanbul 1953, s. 56.

(6) A, Van Millingen, aynı eser, s. 293.

İstanbul'un fethinden sonra da kullanılan liman, Osmanlı kadırgalarını barındırdığı için Kadırga limanı ismini almıştır.

XVI. yüzyılda çok iyi bir durumda olan liman, tersane olarak kullanılmış, çevresi de İstanbul'un rağbet edilen mesire yerlerinden biri olmuştur. Liman, tersanesinin Kasımpaşa'ya naklinden sonra kendi haline bırakılmıştır.

LANGA LİMANI

Sarayburnu'dan Yedikule'ye kadar uzanan Marmara kıyı yayınının tam ortasında yer alan Langa limanı bugünkü Langa bostanlarının bulunduğu yerdedi.

Langa (Vlanga) ismine Bizans tarihinde ilk kez XII. yüzyılda rastlanmaktadır. Bazı yazarlar bu ismi toprakla dolmuş eski limanı bahçeye çeviren Vlak (Ulah) bahçıvanlarından dolayı verildiğini söylerler (7). Dr. Mordtman'a göre Vlanga isminin etimolojisi XV ve XVI. yüzyıla ait haritalarda yazılı olan «La Ulucca» kelimesi ile ilgilidir. Grek (Yunan) dilinde bu

kelimenin karşılığı, deniz limanı anlamına gelen «avlaka»dır ki bundan Vlanga adı çıkmıştır (8).

(7) Eremya Çelebi Kömürcüyan (Tere ve Tahşiye, Hrand D. Andreasyan), İstanbul Tarihi, İstanbul 1952, s. 85.

(8) Eremya Çelebi, aynı yer; Dr. A. D. Mordtmann, Equisse Topographique de Constantinople, Lille 1892. s. 58.

Bizans'ın Haliç'ten sonra en önemli limanı olan Langa limanı, kaynaklardan öğrenildiğine göre, B.Konstantin (303 - 337) zamanında yapılmıştır. Limanı Bizans tarih yazarları B.Konstantin ile birlikte Roma'dan İstanbul'a gelen Eletcherius isminde biri tarafından yaptırıldığını kaydederler. Bununla beraber limanın doğusunda Bizanslılar tarafından Porta Vlanga kapısı olarak tanınmış, bir kapı bulunuyordu; bu kapıya sonradan Yenikapı denilmiştir.

Langa limanı oldukça geniş bir liman olup önünde uzun bir dalgakıran vardı. Davutpaşa iskelesinden başlayan bu dalgakıran doğu ve kuzey - doğuya doğru devam ediyordu. Kuzey-doğuda bulunan limanın girişi deniz ortasından yapılmış bir burç ile korunuyordu.

Bizans devrindeki İstanbul'da Fatih ile Çapa arasındaki vadiden doğan ve kıvrıla-kıvrıla Yenikapı limanında denize dökülen Lygos (Bayrampaşa deresi) zamanla Langa limanını doldurmuştu. Nitekim bu yüzden sonradan iç liman diye isimlendirilen bu liman dolunca terk edilmiş, önüne bir dış liman yapılmıştır. Bir ara bu dış liman da Lygos'un getirdiği alüvyonlarla dolunca burası da XI. yüzyılda bir süre için terk edilmiştir, İmparator III. Mihail, Yenikapı limanını temizletmiş, limanın girişinde bulunan kuleye bunu belirten bir kitabeyi yerleştirmiştir.

İstanbul'a genellikle deniz yoluyla gelen erzak ve özellikle buğday bu limana çıkarıldığı için, iç limanın deniz yönündeki surları önüne rastlıyan yere çeşitli ambarlar yapılmıştır. İstanbul'un Fâtihten Sultan Mehmed tarafından kuşatılması sırasında Avrupa'dan gelen gemilerin bu limana girdikleri tahmin edilmektedir.

Zamanla dolan liman çevresi bostan olmuş ve Vlanga isminden ötürü burası Langa bostanları olarak tanınmıştır.

ALTINKAPI LİMANI

Marmara sahilinde kara surlarının sonunda bulunan Altınkapı limanı daha çok askerî amaçlarla kullanılmıştır. Genellikle imparatorlar seferlerden sonra burada karaya çıkmışlar ve merasimle Altınkapı'dan şehre girmişlerdi.

101. Yılında Sakarya İzci Grubu

Sakarya

Nihat Gençosman

İstanbul Erkek Liseliler Derneği Dergisi, Yaz, 05, 2011.S: 72-75

Dünyada İzciliğin kurucusu Lord Baden Povvell adında eski bir İngiliz generalidir. Teşkilatın kuruluş gerekçesini de o yıllarda Afrika'da süren sömürge savaşları sırasında yerli çocuklarda gördüğü becerikliliği İngiliz çocuklarına da kazandırma isteği olarak açıklamıştır.

Osmanlı'nın son döneminde de izcilik o yıllarda tüm dünyada olduğu gibi askerliğe hazırlayıcı bir "küçük asker" teşkilatı olarak algılanır. Ve ilk izci "oymak"ları da 1912 yılında Galatasaray ve İstanbul Sultanilerinde, Ahmet Robenson adlı bir Beden eğitimi öğretmeninin önderliğinde kurulur. Yani bu yıl İstanbul Erkek Lisesi'nde ve dolayısıyla da ülkemizde izciliğin kuruluşunun 101. Yılı kutlanmaktadır. Türkiye'de izcilik faaliyetlerinin başladığı okullardan biri olan İstanbul Erkek Lisesi'nin özgün yanı ise bu faaliyetin canlılığının bu 101 yıl boyunca kesintisiz sürdürülebilmiş olması. Ülkemizde izcilik daha ilk yıllarında iken bastıran Balkan ve ardından I. Dünya ve Kurtuluş savaşları, izciliğin bir kurum olarak oturmasına pek imkân vermemiş. İstanbul Erkek Lisesi'nin renklerine de anlamını veren Kurtuluş Savaşı cephelerinde yer alma olgusunda da öne çıkan unsur izcilik değil, liseli gençler olarak vatanın kurtuluşuna katkı sağlama heyecanı. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ise tek tük örnekler dışında izcilik ağırlıklı "tören izciliği" olarak algılanmış. Bu anlamdaki izciliğin

doruğu da her yıl için Ankara'da düzenlenen Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılmak olmuştur.

Sakarya İzcileri de törenler dışında zaman zaman günlük geziler, birkaç yılda bir de bir kamp yapıyordu ama temelde izcilik denildiğinde akla gelen borular, trampetler falan oluyordu. Asıl izcilik faaliyeti olarak kamp hayatını görenler ise başta 1950 ortalarında kurulan Türkiye İzciler Birliği gibi okul dışı dernekler oluşturuyorlardı. Bu bağlamda önemli bir adım da lisemiz mezunu izcilerin kurduğu Sakarya İzcilik Derneği

idi. İzcilikte kurucusu Lord Baden Povvell tarafından geliştirilen uluslararası bir izci lideri eğitim sistemi vardır. Bu eğitimi alanların taşımaya hak kazandığı bir sıırımın ucundaki tahta işaretlerinden dolayı Wood Badge Kursu diye anılan bu kurslardan biri de Atina'da düzenlenmişti ve İstanbul Erkek Lisesi'nin Faruk Yurtcanlı beden dersleri hocası ve 1950'li yılların oymakbaşı yardımcısı Cengiz Bektaş'da bu kursu başarı ile tamamlamışlardı. Dünyadaki çoğu örnekte olduğu gibi ülkemizde de okul dışı bir izcilik derneği fikri de bu kurstaki

İzciliğin ilk yıllarında Sakarya Oymağı izcileri bir kampta (Ali Polat Arşivi)

uluslararası bilgi alışverişinin bir sonucu olsa gerek.

Ancak bu derneğin pek de uzun soluklu olamadığını görüyoruz. Sonuçta İstanbul Erkek Lisesi'nde "tören izciliği" 1968 yılında Türkiye izcileri Yönetmeliği değiştirilene kadar böylece sürüp gitti, hatta bu yönetmelikten sonra bile 1971 yılına kadar devam etti. İzcilik demek, törenlerde düzenli ve havalı bir şekilde boy göstermek olunca, biz de bunun en iyisini yapmayı amaçladık. Ve gerçekten de tüm törenlerde izci kuruluşları içinde açık farkla en düzenli ve havalı ekip biz olurduk. Tören tarihi yaklaştıkça - özellikle 29 Ekim öncesinde - okul bahçesinde her gün birkaç saat çalışılırdı. İçten geçişle geri dönüşler, selam verme şekilleri, işaret komutları herkes iyice alışana kadar tekrarlanırdı. Faruk Hoca sadece takım şeflerine tören için hazırlanmalarını söyler, okul yönetiminden gerekli izni alır, bunun dışında işe karışmaz, çalınacak parçalar, yürüyüş şekli vb. tüm çalışmalar takım şefleri tarafından yönetilirdi. O günlerde tanıdığım "tören izciliği" ile daha sonra tanışma fırsatı bulduğum kamp izciliğini karşılaştığımda o dönem yaptığımız faaliyetleri de bütünüyle anlamsız görmüyorum. Tabii ki kamp izciliğinde birlikte olduğumuz süreler çok daha fazlaydı, etkinlikler süresince karşılaştığımız ve çözüm üretmeye çalıştığımız görevler, sorunlar daha çok yönlüydü ve dolayısıyla bu etkinlik-

ler içinde bir liderin izciye doğru davranış alışkanlıkları kazandırması için çok daha fazla olanağı vardı. Ancak "tören izciliği"ni de çok

aşağı- lamamak gerek. O törenlere hazırlık süreci içinde de birlikte bir şeyler üretmeye çalışıyorduk, takım içindeki tüm arkadaşların belli bir düzeye gelmeleri için bir dayanışma vardı, temiz kıyafet, düzgün davranış çok önemsenen özelliklerdi. Yani bu faaliyet de daha dar bir alanda da olsa bizlere bir sürü olumlu alışkanlık kazandırdı. İtiraf edeyim ki izci ocağının o günlerdeki temizlik ve düzenini - benim yönetim sorumluluğunu paylaştığım dönem de dâhil olmak üzere - bugüne kadar bir daha hiç görmedim.

İlk Kız İzciler

1970/71 ders yılının 2. Yarısı içinde yeni yönetmeliğe göre ünitelerin kurulmasına karar verildi ve geleneğe uygun olarak Öğrenci Koruma Derneği tarafından finanse edilen yeni yönetmeliğe uygun 50 erkek, 25 kız izci üniforması yaptırıldı. Bu vesileyle okulda aynı zamanda ilk kez kız izcilik faaliyeti de başlatılmış oluyordu.

1971 ders yılı ikinci yarısında Murat Uğur Aksoy '66 Ağabeyin önderliğinde yeni üniteler oluşturuldu. Murat Ağabey dışında Sakarya kökenli başka kurs görmüş lider yoktu. Son yıllarda tören izciliğindeki ısrarımız yüzünden aramızın iyi olmadığı İl İzci Kurulu Başkanımız Altan Varol ile Murat Ağabeyin de arası düzelmişti ve Murat Ağabey de o dönemde İl izci Kurulu Sekreteri olmuştu. Bu ilişki dolayısıyla o yıllarda daha aktif olan Galatasaray izcileri de bizi destekliyorlardı ve Galatasaraylı Tunca Varış da Oymakbaşı olarak görev almıştı. Bu ilk yıl kuruluşun verdiği heyecanla epey bir faaliyetimiz olmuştu. Genellikle Beykoz - Polonezköy taraflarına epeyce bir gezi yaptık, ünite toplantılarımız oldu, ekiplere, obalara bölündük, oymakbaşı yardımcılarını, ocakbaşı yardımcılarını belirledik. Törenlerde de artık borusuz, trampetsiz, sessiz, sedasız yer aldık. Bu yaz içinde iki önemli uluslararası kampta da yer aldık. Ben Japonya'da yapılan 13. Dünya Jambori'sine Türkiye'den katılan

Sakarya Oymağı izcileri Oymakbaşı Faruk Yurtcanlı ile okul bahçesinde (Ali Polat Arşivi)

Andiçme töreni 1972

7 izciden biri olma fırsatını elde ettim. (4 yılda bir yapılan ve tüm dünyadan 20-30 bin kadar izcinin bir araya geldiği büyük kamplara Jambori denilir.) İzmir - Buca'da yapılan 6. Filia, Akdeniz Ülkeleri Obabaşlıları Dostluk Kampı'na da yaklaşık 10-15 izci katılmıştık. 1971/72 yıla başladığımızda izcilik açısından tam anlamıyla "gaza gelmiştik". Ünite-lerimizi ders yılı başından itibaren oluşturduk. Açılan kurslara olabildiğince çok arkadaşımızın katılmasını sağlamaya çalıştık. Yani yavaş yavaş gerçek izciliği öğrenmeye ve bu camiada da kendimize saygın bir yer edinmeye başladık. Sakarya izcilik Dergisini yayınlamaya başlamamız da bu dönemde gerçekleşti. Ocak 1972'de başlayan yayını-
mızı o günlerin zor koşullarında aralıklarla Temmuz 1978'e kadar toplam 21 sayı olarak sürdürmüştük. Türkiye çapında düzenlenen etkinliklere katıldıkça Sakarya Grubu dışındaki izcilikle bizim alışageldiğimiz izcilik ilişkileri arasındaki fark da gözümüze batmaya başlamıştı. O zamanlar "liderim" hitabı bugünlerdeki kadar yaygın değildi ama törenler dışında birbirine adıyla, ya da "... abi", "... abla" diye seslenmeye alışmış bizler için bu dakika başı "oymakbaşı" aşağı, "obabaşı" yukarı ifadeler, uzun uzun teftiş ve tekmiller biraz komik geliyordu. Yavaş yavaş yurtdışı-daha doğrusu Almanya

ile ilişkilerimiz de geliyordu. Önce oradan gelen izci gruplarını ağırladık, ertesi yıl da biz 20 kadar izciyle Almanya'ya gittik.

Murat Aksoy '66 önderliğinde Mayıs '71'de başladığımız yeni dönem çalışmalarında '72 mezunu olan kuşaktan da arkadaşlarımız vardı ama işi asıl götüren takım hep '73 mezunlarıydı. Liseyi bitirince değişik üniversitelere dağıldık. Ben, Ferruh Gençler '73, Cengiz Altop '73, Yalçın Özdağ '73 Ankara - ODTÜ'ye girmiştik ve orada da özellikle ilk yıllar-

da hemen her gün birlikteydik. Bu Ankaralılık durumu özellikle Sakarya İzcilik Dergisi'ne bakanlık kaynaklı bilgi ve haber bulma, kendimizi daha geniş bir çevreye tanıtmaya bakımından çok yararlı oluyordu. Hatta bu yıl içinde bir de "Ankara Sakarya İzci Ocağı" kurmuş ve Ankara'da tescil ettirmiştik.

"Dilimiz Uzuyor"

'74'de mezun olan izci sayısı azdı, ancak 1975'de yine grupla ilişkisini uzun yıllar sürdüren epeyce izci arkadaşı-

Tekin Arcayürek Fark Yurtcanlı hocaya tekmil verirken (Pilav günü -1973)

mız okulu bitirerek üniversiteye başladılar. Okuduğumuz üniversiteler İTÜ, ODTÜ gibi öğrencilerin politik duyarlılığının ve etkinliğinin oldukça yüksek olduğu okullardı. "Kimin neyi niçin yaptığı, uygulanan politikaların kime yarar, kime zarar sağladığı, daha iyi bir dünyanın nasıl olabileceği..." gibi sorular sormaya başlamış, o yıllara kadar içinde yaşadığımız bir dünya olan izciliği de bu sorularla sorgular olmuştuk. Aslında galiba Sakarya'nın geleneğinde hiçbir zaman çenesini tutup mevcut durumu kabullenmek olmadı. Belli bir konumda olup bu durumunu korumak isteyenlerin eleştirilere pek de açık olmadıkları bilinmeyen bir olgu değil. Eskiden tören izciliğini en iyi şekilde yapmaya çalışırdık. Kamp izciliği, yani normal izcilik konusunda da konuya biraz adapte olduktan sonra gördüğümüz yanlışları ortaya koymaktan çekinmedik hiç. Ve böylece de varlık nedeni "üzüm yemek değil bağcı dövmek" olanların egemen olduğu "gerçek hayaf'ın cilveleri ile tanışmaya başladık. Şubat 1975'deki geleneksel "İzci Yararlıdır Haftası" sırasında Galatasaray Lisesi'nde yapılan tören öncesi aramızdaki "limonilik" anlaşılan artmış ki, çağrılmamıştık. Bu hafta yapılan çalışmalara ilişkin haber ve eleştirilerimize yer verdiğimiz Sakarya dergisine şöyle şeyler yazmışız: "... Bizce izciliğin bugünkü uygulaması topluma yararlı olmamanın yanı sıra izciliği de yanlış tanıtarak izciliğe zararlı olmaktan başka bir işe yaramıyor. ... Birde Galatasaray Lisesi'nde "İzci Yararlıdır Haftası" nedeniyle yapılan toplantıdan sonra yerlerin halini gösteren fotoğraflarımıza bakın. Dilerseniz gelin önce kendimiz temiz ve tertipli olmayı öğrenelim, ondan sonra başkalarını temizliğe alıştırmaya çalışalım. Yoksa 'ben izciyim, ben topluma yararlıyım' dediğimizde bize bıyık altından gülenlere kızmaya hakkınız olmaz". Sanırım iş bu eleştirilerle de kalmamıştı, hafta sonunda bizlerden istenen raporda da pek altan almamıştık. Cevabı fazla gecikmedi, İstanbul İl İzci Kurulu'nun Mayıs 1976 ortalarında elimize geçen yazısı ile üniversitemizin tescillerinin oy birliği ile Alman kararları iptal edildiği belirtiliyordu. Neyse, sonuçta bu "kapatma" kararı geldiğinde zaten o ders yılı da neredeyse bitmişti. Bu yaz içinde de nasıl olduğunu tam hatırlamıyorum ama sonuç olarak en önemlisi Bolu-Aladağ'daki Türkiye Erkek izciler Milli Kampı olmak üzere epeyce bir faaliyette yer aldık. Katıldığımızı hatırladığım önemli bir etkinlik de 1977 Nisan ayı sonlarında İzmir-Buca'da yapılan Eurofolk 77 hazırlık kampı idi.

Bir diğer önemli etkinliğimiz de, organizasyonunda Ferruh Genç'er'in '73 çömeğinin geçtiği, yine o yıllardaki favori kamp yerimiz Ağva'da yaptığımız ve yine Almanya'dan (bu kez VCP - Hammersteiner Ring'den) 29 misafirimizin olduğu ve Sakarya'dan da 10 izcinin katıldığı "Intercamp 77" oldu. Bu faaliyetlerimiz bizlerin "Sakarya İzci Grubu" adına yaptığımız son etkinlikler oldu. Bundan sonrasında Lise bünyesindeki etkinliği başlangıçta Derya Yamaç '73, ardından da Lisemiz eski mezunlarından Şevket Aktalay hocanın desteği ile uzun yıllar Gökhan Uzgören '71 sürdürdü. Bizler ise izcilik faaliyetlerimizi okul dışında Türkiye İzci Birliği (İzciler Birliği Derneği) çatısı altında devam ettirdik.

O günlerde bize yöneltilen temel eleştiri "izciliğe politika karıştırmak" olmuştu. O gün bu gündür bu eleştirinin aslında izciliğe "başka" politika karıştırmak demek olduğunu biliriz. İzcilik zaten o günlerde de (bu gün olduğu gibi) Milli Eğitim Bakanlığı'nın kontrolünde, dolayısıyla da örgütsel anlamda politik iktidarın bütünüyle denetiminde bir yapıydı. Politika'dan parti politikası anlaşılırsa, daha ne kadar politik olacaktı ki. Yok, politika'yı bir dünya görüşü, bir yaşam tarzı olarak anlıyorsak, bu anlamda da tıpkı bu günlerdeki gibi milliyetçiliğin, şovenizmin gırla gittiği bir yapıydı izcilik. Bu bağlamda Sakarya İzci Grubu'nun bizim zamanımızda da, bugünlerde de iktidarların politik çizgisine mesafeli, görece bağımsız bir çizgide etkinliklerini sürdürmesi de bence olumlu bir özellik. Bunun istisnası sayılabilecek 80'li yılların başlarındaki tepeden inme yönetime gösterilen gereksiz hüsn-ü kabû'lü ise unutmayı tercih ediyorum. 35 yıl sonra geri dönüp baktığımda o günlerde özellikle Sakarya İzci Dergisi'nin bazı sayılarındaki yazılardaki teorik-politik içeriğin fazla kaçtığını kabul ediyorum. Ama bence bu durum sonuçta amacı "Topluma Hizmet" olan bizlerin ergin izcilerin o günlerin genel politik ortamından kabul edilebilir bir oranda etkilenmesi idi. Ancak ne yazık ki o günlerde sadece görüşlerini açıklayan bizlere gösterilen tavır, son yıllarda politikacıları yumurta salvoları ile karşılayan üniversitelilere gösterilen hoşgörü ile aynı seviyede değildi.

İzcilikte "Sürdürülebilirlik"

1953 doğumlu bir insanın 1914 doğumlu babasıyla aynı oymakta izcilik yapabilmış olması güzel bir duygu. Benim değilse de izcilikten dönem arkadaşlarımızın çocuklarından da Sakarya

Oymağı'na katılan, son yıllarda başı çekenlerden olan bolca örnek var. Galatasaray, Darüşşafaka gibi Türkiye'de izciliği başlatan diğer köklü okullarda izcilik faaliyetten uzun yıllardır durmuşken bizde izcilik faaliyetlerinin kesintisiz sürdürülebilmiş olması da son derece gurur verici. Bunun gerçekleşebilmesini sağlayan en önemli etken bence liderlerimizin izcilik metodunu lisemiz öğrencilerinin beklentileri ile harmanlamadaki başarısıdır. Bunu kolaylaştıran en önemli etken de kuşkusuz onların da bir kaç yıl önce bir "çaylak" olarak aynı yollardan geçmiş olmaları, dolayısıyla izcilerinin duygularını, beklentilerini çok iyi bilmeleridir Lisemizdeki izciliği ıgıa'deki kuruluşundan 1960 sonlarına kadarki ilk elli yılda ayakta tutanlar, yönlendirenler ağırlıklı olarak beden eğitimi öğretmenlerimizdi. 1970'lerle birlikte geçirdiğimiz önemli bir değişim de Faruk Yurtcanlı hocamızın emekli olması, Murat Aksoy ağabeyimizin bizi "kamp izciliği" ile tanıştırması ile başlayan artık izcilik faaliyetlerinin liseli liderler tarafından planlanması ve sürdürülmesi oldu ki son elli yılın en ayırt edici özelliğidir. Bu son elli yıl içinde izcilik metoduna uygun şekilde aramıza yeni katılan kardeşlerimizin zamanla pişerek onlardan sonra gelenlere liderlik ettikleri bir usta-çırak geleneği artık oturdu. Bundan sonraki hedefimiz ise birkaç yıl önce oluşturduğumuz "Destek Ekibi" ile Sakarya İzci Grubu'nun kalıcılığını pekiştirmek. Sakarya Grubu'nda yetişen izci liderleri okulun son yıllarında "asistan" olarak başladıkları liderliği üniversite yıllarında aralarında iyi bir işbirliği de kurarak sürdürebiliyorlar ama birkaç yıl sonra master, doktora, yurtdışı, evlilik, çoluk - çocuk... gibi hepimizin bildiği "hayat galesi" arttıkça ister istemez izcilik faaliyetinden uzaklaşıyorlar. Sakarya Grubu izciliğinin 2. elli yılının başlarında aktif olan benim de içinde olduğum bir kesim artık hayatın bu safhasını da geride bırakarak yavaş yavaş emekli oluyor. Daha çok boş vakti olan, "ununu elemiş, eleğini asmış" olmanın verdiği ekonomik ve sosyal huzurla, hayat tecrübeleri ile aktif izciliği sürdüren genç arkadaşlarımıza daha çok destek olabilecek olan bu kuşakla aktif faaliyeti sürdüren genç arkadaşlarımız arasındaki işbirliğini henüz tam oturtamadık. Ama iyi yoldayız, bunu da sağladığımızda, "kim tutar seni Sakarya"

Çay'ın Tarihini ve Türkiye'de Çay Tarımını

Atatürk, Karadeniz seyahatine çıktığında, Rize'ye de uğramış. Çay fidanlığına gitmiş, çok beğendiğini söyleyerek, kimin yaptığını sormuştu.

Hidayet Serdengeçti

Çayın bulunuşuna ait efsane şöyledir: "Buda'nın yaşadığı çağdan hemen sonraydı. Kuzey-batı Hindistan'da en yüksek dağların dibinde Boodhidarma adında bir rahip yaşıyordu. Bir adak üzerine Boodhidarma, Buda'ya karışmaya karar verdi, 9 yıl uykusuz kalmaya ve dua etmeye and içti. Üç yıl boyunca, gün doğdu, gün battı, rahibi gözleri açık dua ederken gördüler. Üçüncü yılın sonunda ilkbahar yağmurları başlarken, Boodhidarma, bitap düşüp serin ilkbahar rüzgârlarında tatlı bir uykuya daldı. Uzun uykudan uyandıktan zaman an-dını yerine getiremediğinden dolayı kendisine lanet etti. Göz kapaklarını kesti. «Bir daha kapanmayacaksınız.» diyerek ulu çınar ağaçlarının altına attı... Ertesi gün göz kapaklarının buldukları yerden koyu yeşil yapraklı iki bitki yükselmişti..."

Hindistan'ın tütsü kokan efsaneleri, çayın bulunuşunu böyle anlatır...

Çay deyince akla Çin gelir. Gerçekten

bugün hemen bütün dünya dillerinde bu bitkinin adı olan «the, tea, çay, tee» gibi kelimeler, çayın iki ayrı Çin lehçesinde söyleniş şekli olan «t'e» ve «ç'a» dan ötürüdür.

Çinliler bu bitkinin M.Ö. 2737 yılında imparator Shen Nung tarafından bulunduğunu şöyle hikâye eder:

«Tıp dünyasında hıfzıssıhha babası olarak adlandırılan yüce imparator Shen Nung, sarayının bahçesinde sıcak su içiyordu. Rüzgâr iki yeşil yaprağı getirip onun fincanının içine bırakıverdi. Etrafa hoş bir koku yayıldı. Sıcak suya tatlı bir burukluk geldi, imparator, yaprakları yetiştiren bitkinin bulunmasını ve her yere dikilmesini emretti...»

Çay, Çin'de 780 yılında çay ticareti başladıktan 30 yıl sonra bir budist rahibi olan Dengyo Daisni tarafından Japonya'ya götürülmüş, 815'de ise Japonya imparatoru Sağa, 5 bölgede çay

ziraati yapılması ile ilgili bir emirnameyi imzalamıştır.

AVRUPA'DA ÇAY

Çayı Avrupa'ya tanıtan Venedikli bir gezgin olmuştur. Venedikli bir kitap yarımcısı olan Giambattista Ramusio 1559'da yayınladığı bir seyahatnamede İran'lı bir tüccar olan Hacı Muhammed'in hâtıralarına yer vermiş, doğu ülkelerini gezen bu tüccarın ağzından çayı «Navigatione et Viaggi» adlı kitapta çok renkli bir şekilde anlatmıştır.

Hindistan, Seylan, Avustralya, Yeni Zelanda'nın batılılar tarafından tanınmasıyla çayın değeri de artmış. Doğu İngiliz Hindistanı kumpanyasından önce 1610'da Avrupa'da ilk çay yükü bir Hollanda limanına gelmiştir, İngiltere'ye çayın gelişi ve yayılmaya başlaması, İngiliz siyasî tarihinde yer alan olaylara da yol açmıştır. Bir gazino sahibi olan Thomas Garroway 1649-50 yıllarında gazinosunda müşterilere çay vermeğe başlamış, sonra yayılması için büyük gayret sarf etmiştir.

Fakat çay, İngiltere parlamentosunda ve din kuruluşlarında büyük bir muhalefetle başlamıştır. Protestan kilisesine bağlı zamanın ünlü vaizi John Wesley, kiliselerde büyük topluluklar tarafından dinlenen vaizlerinde, bugüne kadar bilinmeyen bu acayip bitkinin, insan sağlığına zararlı olabileceğini iddia ve boykot tavsiyesinde bulunuyordu. Parlamento da ise, muhalefet türlü türlü idi. Lordlar kamarasından Lord Forbes çayın yalnız zenginler tarafından içilmesi gerektiğini, onların Tanrı tarafından kutsal sayıldığını iddia eden, fakirlerin çay içmemesini isteyen, bir kanun teklifi bile hazırladığını İngiliz kaynakları kaydetmektedirler.

Lehte ve aleyhteki cereyanlara rağmen, çay ticareti gelişmiş, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, doğu çayını tekeline almış ve büyük çapta ticaret yapıp, çayı

Çay tarlasının görünümü.

Çay tarlasında çay hasadından bir görünüm

dünyaya yaymağa başlamıştır.

Bugün, İngiltere’de meşhur olan «Five O’clock tea» (5 çayı) 1860’tan sonra çıkan ve bütün İngiltere’ye yayılan bir moda- nın 20. yüzyılda devam eden hâtırasıdır.

Çayın tutunması ithâl firmaları arasın- da rekabeti arttırmış, hattâ Fransa sahil- lerinden İngiliz sahillerine çay yükleyen tekneler 1866’da «çay yarışı» adı verilen yarışlar yapmışlar, limana ilk giren yük büyük fiatla satılmıştır.

Çay, Amerikan İstiklâl Savaşı tari- hine de adı geçen bir madde olmuş, İngiltere’nin (Camp Act) adını taşıyan ka- nunla ithâl mallarına koyduğu ağır güm- rük resmini; çay ithal şirketleri, Amerika için uygulayınca; 1778’de Boston limanı- na gelen çay yüklü gemiler, kızılderili kı- yafetine girmiş Amerikalı gençlerin bas- kınına uğramış, yükler denize atılmış ve Boston Tea Party (Boston çay partisi) adı- nı taşıyan bu hareket İngiltere’ye baş kal- dırma hareketinin ilk adımı olmuştu.

Çay, batıdan çok önce ipek yolu va- sıtasıyla Küçük Asya’ya; dolayısıyla Türk topraklarına girmişti. Özellikle Kuzey Kafkasya ve Türkistan, çayı çok eskiden beri bilmekteydi. Çayın pişirildiği alet olan semaver, Kafkasya’dan Rusya’ya ve Osmanlı topraklarına aynı isimle gelmiş- tir. Batı’dan ayrılan özellik, Doğulular’ın çayı tek veya az şekerle (Türkiye’de kıt- lama tabir edilen) şekilde içmesi, İran ve Doğu Türkistan’da içine (karanfil v.s. gibi) bazı maddeler konmasıdır.

Türkiye’de Çay Tarımı

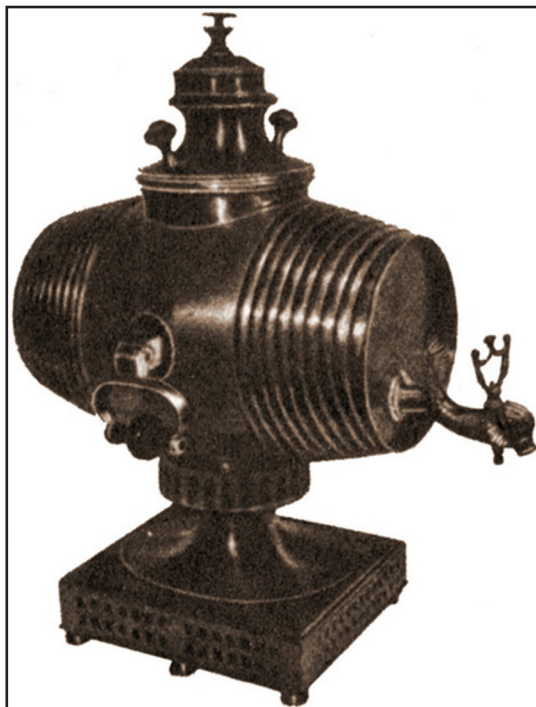
Günümüzde Hopa’dan Giresun’a doğ- ru yayılan çay tanını, vatansever bir Türk

ziraatçisinin, Zihni Derin’in eseridir. 25 Ağustos 1965 günü Ankara’da toprağa verilen bu ziraatçinin yorulmak bilmez çalışmaları sayesinde Türkiye, Türk çayı- na kavuşmuştur.

Zihni Derin, 1880 yılında Muğla’da doğdu. Kuloğulları ailesindendi. Hal- kalı Ziraat Mekteb-i Âlisi’nî bitirmiş, 1905 yılında Aydın ilinde göreve baş- lamıştı. 1920’de kurulan Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin ilk Ziraat Umum Müdürü’dür.

Karadeniz kıyısındaki incelemeleri so- nunda yurt dışına giden binlerce liranın kapısının anahtarını bulmuş, Türkiye’de çay yetiştirileceği kanaatine varmıştı.

Zihni Derin ölümünden üç yıl önce kendi ağzından millî Türk çayının hikâyesini şöyle anlatmıştı:

18. yüzyılda bir Rus semaveri.

«Ankara’da Kurtuluş Savaşı başladı- ğında İktisat Vekâleti Ziraat Umum Mü- dürü idim. O zamanlar Vilâyet Ziraat Teşkilâtlarına verdiğimiz görevler arasın- da iklim rasadı yapmak da vardı. Rize’den gelen rasat cetvelinde yıllık yağmur ile en düşük ve en yüksek sıcaklık derecele- ri hakkında verilen sayılar Rize’nin “sübt- ropik” iklimli bir bölge olduğunu gösteri- yordu. Hemen Rize’den: «Bu iklime ait bit- kilerden neler var, durumları nedir?» diye sorduk. Ziraat memuru ile Ziraat Oda- sı Başkanı’ndan ortak imza ile gelen 1920 tarihli raporda, Rize’de sıcak ülke bitkile- rinden portakal ağaçları bulunduğu, ço- ğunun meyvasının ekşi olduğu, bazı ev- lerde Batum’dan getirilmiş tek tük çay fi- danı bulunduğu, kıyı arazisinin kızılağaç- larla örtülü, arazinin çok dar, halkın çok fakir ve gurbetçi olduğu bildirildi. Hemen 8 dekarlık bir arazi kiraladık. Bir memu- rumuzu Batum’a yolladık, eline liste ver- dik, çekirdeksiz mandalina ile portakal ve bir miktar çay tohumu getirttik, sonuç iyi oldu. Halkın hevesi canlandı, daha çok fi- dan istenmeye başlandı. Çünkü tüccar İstanbul’dan ayaklarına kadar geliyor, çe- kirdeksiz mandalinayı daha yeşil iken yük- sek fiatla alıyordu. Fakat halk çay yetiştir- meye heves etmiyordu. Halbuki çayın de- nizden 400-500 metre yüksekliğe kadar çı- kabileceği, daha geniş bir halk tabakasını refaha kavuşturacağı, mandalınanın yal- nız dar kıyı arazisinde yetişebileceği, çayın döviz tasarrufuna da hizmet edeceği bili- niyordu. Derhal masa başında bir çay ka- nunu tasarısı hazırladık. Meclisten çıkart- tık. Fakat Rize bu kanunu uygulayamadı. Çünkü bu işin çabuk bitirilmesini isteyen Millet Meclisi, yıllık bir süre koymuş, fidan- lık kurma isteğimizi kabul etmemişti. Halk bu kısa süre içinde bir şey yapamadı. Halka bedava tohum ve fidan vermek ve bunları yetiştirmek üzere Rize’de bir Çay, Narenci- ye ve Bambu Fidanlığı kurulması ve gerek- li arazinin maliye elinde bulunan kullanıl- mayan yerlerden verilmesi için 1924 de sü- resiz olarak ikinci bir kanun çıkarttık. Ka- nunu bizzat uygulayabilmek için umum müdürlüğü bıraktım, müfettiş oldum. He- men Rize’ye gittim.»

«İlk işim kullanılmayan araziden boş duran 70 dekar bir miktarını bulmak oldu. Bir taraftan da 200 işçi tutup, valinin de onayıyla fidanlığı kurmaya başladık. Di- ğer taraftan bu yerin resmen ziraat daire- sine teslimi için Ziraat Vekâleti’ne mür- caat ettik. Gelen cevap: «Maliye Vekâleti, orada muhacir iskân edecekmiş, vermi- yor, başka yer arayınız» idi. Ben şöyle ce- vap verdim: «Burada bir karış bile başka yer yok. Burada ancak iki hane iskân edile- bilir. Bu mu daha mühim, yoksa 3 vilâyetin

150 bin köylü ailesini refaha kavuşturacak olan fidanlık mı? Zaten fidanlığın kurulması bitmek üzeredir. Birçok emek ve masraf harcanmıştır.» Buna gelen cevap şöyle idi: «Emre itaat ediniz, sorumlu olursunuz.» Benim cevabım da şöyle oldu: «Kanuna aykırı hareket eden ve sorumlu olması gereken ben değil, iki vekâlet memurudur.»

«Maliye Vekili fidanlıkta çalıştırılan işçilerin ücretinin ödenmemesi için mal müdürüne emir vermiş, işçiler ücretini alamadı, işlerimiz durdu. Bundan ben ve halk çok üzüldük, fakat azmimizden bir zerre bile kaybetmedik. Derhal durumu Başbakan İsmet Paşa'ya telgrafla bildirdik, «Kanunu uygulamaktan vazgeçelim mi?» dedik. Gelen cevap şu idi: «İşe devam ediniz. Arzının Ziraat Dairesi'ne teslimi için Maliye Vekâleti'ne emir verdim.» Bu cevabı halka duyurdum. Halk âdeta bayram yaptı. Sevinçten ağlayanlar oldu. Fidanlığı süratle bitirdim. Vekâletin izni ile Batum'a gittim. Çay ve narenciye bahçelerini, fabrikaları gezdim, tohumlar getirdim. Fidanlığa diktirdim. Çoğunu da halka dağıttım. Portakal ve mandalina ağaçlarına ilâç serptirdik, meyvalann dökülmesini önledik. Görevi bitti, Ankara'ya döndüm.»

«O sırada Atatürk merhum, Karadeniz seyahatine çıkmış, Rize'ye de uğramış. Fidanlığa gitmiş, çok beğenmiş. Kimin yaptığını sormuş, anlatmışlar.

— Size bu fidanlığın bir faydası olacak mı? Bunu yapan adamı seviyor musunuz? demiş.

— Bizim, çoğumuz Batum'da çalıştık. Oradaki çay ve narenciye bahçelerini gördük. Bu fidanlık bize fidan ve tohum verecek, ders gösterecek. Çay ve mandalina bahçeleri kuracağız. Fakirlikten kurtulacağız. Bunun için biz bu adamı ve onu buraya gönderen sizleri candan seviyoruz diye cevap vermişler.

Sonra Atatürk'e:

— Onu siz de seviyor musunuz? diye sormuşlar.

Atatürk:

— Millete hizmet eden adamları biz de seviyor, bu gibileri mumla arıyoruz, deyince, İstanbul'da çıkan "Tarla, Bağ, Bahçe gazetesi"ni ona göstermişler. Bu gazete benim portakal ağaçlarını budadığımı, müfettişlik haysiyetini ihlâl ettiğimi, izinsiz Batum'a gidip usulsüz harcırah aldığı, bu kabahatlerimden ötürü bakanlıkça azlime ve muhakeme edilmeme karar verildiğini yazmış. Atatürk vekâletten durumu sormuş. Haberin asılsız olduğu anlaşıl-
mış. Bunu bana Şükrü Kaya anlatmıştı. Çekememekten doğan bu çirkin muamelelerden öğrendim, 1927'de istifa ettim. Ma-

arif liselerinde hocalık yaptım. Yeni bir bakan beni müşavir olarak tekrar bakanlığa aldı. 1937'de tekrar Rize'ye gittim. On yıl içinde 100 dekaradan fazla çay bahçesi kurulamamış. Halkın hevesi kırılmıştı.»

«Çay yetiştirme hevesini yeniden uyardırmak için fidanlıkta bir çay imalâthanesi ile bir laboratuvar kurdum. Halktan çay yaprağını satın alıp çay imaline başladık. Çayı tahlil ettim. Nefis bir çay olduğu anlaşıldı. Toprakları da tahlil edip çay yetiştirilecek yerleri tespit ettik. Memlekette çayın yalnız Sürmene kazasına yakın Araklı deresinden Batum hududuna kadar uzanan dağların denizden 500 metre yüksekliğine kadar olan eteklerindeki 250 bin dekar kadar bir alanda yetiştirilmesi ve başka yerlerde gereksiz yere uğraşılması gerektiğini bakanlığa bildirdik.»

«Sürmene ve Of kazaları ile Rize vilâyeti'ni 10 çay bölgesine ayırdık. Her bölgeye birer çay teknikeri ve bunlara iki-

şer, üçer ustabaşı verdik. Bunlara çay bahçesinin teraslandırılması, yol ve kanal, açılması, çay tohumunun ekilmesi konusunda kurs verdik. Köylüye rehberlik etmek üzere memurlara, köylerde birer ev tuttuk. Batum'dan 30.000 kilo çay tohumu getirdik. Memurları hemen bölgelerine yolladık. «Yeni bir kanun çıkarıyoruz, bahçe kuranlara her dekar için 40 lira avans vereceğimizi halka anlatın» dedik. Bir taraftan bahçe kuranlara 6 yıl sonra 5 yılda ödemek koşuluyla her dekara 40 lira avans verilir, 30,000 dekar bahçe kurulması için. bütçeye bir milyon lira konulması, bunun malî formaliteler dışında tutularak sarf edilebilmesi, Tarım Bakanlığı tarafından fabrika kurulması, çay yaprağının halktan satın alınıp işlenmesi, çay bahçelerinden 8 yıl arazi vergisi alınmaması gibi halka teşvik edici hükümleri içine alan bir kanun tasarısı hazırladım. Tarım Bakanhğı'na verdim.»

«3 yıl uğraştım, bu kanun tasarısını meclise getiremedim. Çünkü Maliye Bakanlığı bir milyon lirayı vermemek için

üç yıl Ziraat Bakanlığı'nı atlattı. Bizi halka karşı mahcup duruma düşürdü. O sırada; O zamanın Sağlık Bakanı Hulûsî Alataş, Rize'ye gelmişti. Veremin yaygın olduğunu gördü, nedenini sordu, Hastane doktorları:

— Açlıktır, başlanan çay ve narenciye işleri başlanabilirse, bu bölge halkı kurtulacaktır, dediler. Bakan fidanlığa geldi. Çayları, imalâthaneyi, laboratuvarı gördü, çayımızı içti, çok beğendi. Ankara'ya dönünce kanun tasarısını Meclis'e gönderdi. Ben de 450 kutu çayı millet vekillerine verdim. Evlerinde demleyip içtiler, beğendiler. Kanun 1940'da çıktı. Halka avans verdik. Faaliyet arttı. Dört küçük imalâthane 1940'da 191 kilo, 1946'da 93.067 kilo çay imal etti. Fakat imalâthaneler yıldan yıla artan yaprağı işlemeye yetmedi. Parası hazinece ödenmiş olan yapraklar çürümeye başlamış, fabrika kurma zamanı gelmişti.»

«Hükümet çay alım satımını bir kanunla tekel idaresine bırakmış olduğundan çaylarımızı İstanbul Tekel Umum Müdürlüğüne gönderiyorduk. Tekel bir İranlı'yı çay eksperisi olarak almış. Bu adam:

— Rize çayı, ot çayıdır, içilmez, diye bir rapor vermiş. Tekel, çayın yaprağını bile görmemiş olan bu cahil adamın raporuna dayanarak 100,000 lira çay parasını aylarca ödemedi. Fakir halk parasını alamadı.

Derken, o zamanın Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü, Hopa yolu ile Rize'ye fidanlığa geldi. Çay -fidanlarını, imalâthaneyi, laboratuvarı gezdi. Çayımızı içti.

— Bu çay eskiden Hindistan'dan gelen, şimdi piyasada bulunmayan nefis çayların aynıdır, ot çayı diyenler iftira ediyor, dedi.

Derhal Tekel Umum Müdürlüğü'ne telgrafla: «100,000 lira çay parasını acele gönderiniz, eksperisi de atınız,» diye emir verdi. Ben kendisine teşekkür ettim.

— Biz çayı tekel'e veriyoruz, ileride memleketin bütün çayını vermeye muvafak olursak, memlekete en büyük gelir kaynağı olacaktır, çok yazık ki, çay fabrikasının inşası için gerekli parayı alamıyor, işleyemiyoruz, dedim.

Bunun üzerine Ürgüplü bize 500.000 lira avans verdi. Bu para ile 1947'de ilk çay fabrikasının temelini attık.»

«Geçen zaman içerisinde çay ithal eden ve yabancılar için çay pazan olan Türkiye 1964'den itibaren çay ihraç eden ve çayına dış pazarlarda müşteri bulan bir ülke oldu.»

Bir Osmanlı Kılıcı
Yatağan

Sadık TEKELİ As. Müze D. Eserleri Uzm. İlgi Dergisi, Sonbahar 1990, S.17-20

SıbyanXVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ordusunda savaşların etkisiyle yeni bir silah kalıbı ortaya çıkmıştır. Kılıç ile bıçak arasında, kılıç benzeri ve tamamen doğulu özellik gösteren yatağan kesici ve delici bir silahtır.

Osmanlı ordusunda genellikle piyade sınıfı olarak bilinen yeniçeriler ve denizci askerler olan leventler tarafından yaygın olarak kullanılmıştır.

Osmanlı toprakları içinde yer alan Balkan ülkelerinde de yayılmış ve XVIII. yüzyılın sonlarında Avusturya'daki gönüllü Sırp alayları tarafından da silah olarak kullanılmıştır. Hatta XIX. yüzyılda Sırp lar arasında ulusal bir nitelik haline gelmiştir.

Yatağanlar genelde kın içinde ve beldeki silahlıkta yatar vaziyette taşınır. Yatağan adının nereden geldiği tam olarak bilinmemekle beraber beldeki silahlıkta yatar bir vaziyette taşındığı için bu isim verilmiştir.

Yatağanların uzun olanlarına Osmanlılar zeybek bıçağı adını vermişlerdir.

Yatağanlar çok ince ve keskin olarak iyi çelikten yapılırdı. Üzerleri altın ve gümüş işlemeli olup, içbükey formu ve tek ağızlı bir tür kılıç idi.

Yatağanlar başlıca iki ana bölümden meydana gelir.

- Namlu (Kesici gövde-Taban)
- Kabza

Yatağanlarda namlu aynı kılıç yapımında olduğu gibi "Kılıç Yumurtası" adı verilen 2-3 kg. ağırlığında, 5-8 cm. çapında ve 8-12 cm. yüksekliğinde demir külçelerden dövülmek suretiyle yapılırdı. Namlu yapımında en önemli hususlardan biri yatağana "su verme" işlemidir. Zira az su verilirse yatağan namlusu eğilir, çok su verilirse de namlu kırılırdı. Kabza daha sonra bu yapılan namluya takılırdı. Namlu yapıldıktan sonra üzerindeki süslemelerin ve kitabelerin işlenmesine geçilirdi ki genellikle bu işlem başka bir usta tarafından yapılırdı. Osmanlılarda kılıca su verme usulü çok ileri düzeyde olduğundan Osmanlı kılıç ve yatağanları devirlerinin en iyi kesici silahlarıydı.

Çelik ve içbükey formundaki namlunun iç kısmındaki ağız kesici olup dış kısmı sırt adını alır. Geç devir imalatı olan yatağanlarda namlu genelde düzdür. Yatağanların bir çoğunda namlunun her iki yüzünde de bulunan kan olukları yatağan namlusu şeklini alırken meydana

na getirilirdi. Yatağanların karakteristik özelliklerinden birisi de namlu yüzlerinde altın ve gümüş tel kakma kitabe ve süslemelerin bulunması idi. Bu kitabe ve süslemelerin nadir de olsa kazıma suretiyle yapılmış olanları da vardır.

Yatağanlar üzerindeki süsleme ve yazılar genellikle kakma, çakma, savat, kabartma, oyma, kazma ve sıvama teknikleri ile yapılmıştır.

Yatağan namluları üzerinde Arap harfleriyle Türkçe olarak yapımcı ustası ve ait olduğu kişinin isimleri ile Kur'an ayetleri, güzel Türkçe beyitler ve Kur'anda kendilerinden bahsedilen ve bir mağarada uzun müddet uyuyan Eshâb-ı Kehf in isimleri yer almaktadır. Bu yazılar genellikle dekoratif kartuşlar ile çerçevelenmiştir. Namlu üzerindeki kitabelerden başka yer alan süslemelerde ise rumi, palmet, şemse, salbek ve bitkisel motifler kullanılmıştır. Bazı yatağan örneklerinde ise Mühr-ü Kabza kısmı ise avucun içinde yatağanı tutmaya yarayan parçanın adıdır. Yatağanlarda kabza kaplaması olarak kemik, fildişi, gümüş ve bafon kullanılmıştır. Yatağanların kabza formları klasik kılıçlardan farklıdır. Kabza tepeliği iki simetrik parçaya ayrılmıştır ki bunlara kulak adı verilir. Yatağanların klasik kılıçlardan diğer bir farkı da balçak kısmının olmamasıdır. Balçağın yerini yatağanlarda kabza ile namlunun bağlantısını sağlayan kabza yolu almıştır. Namlu gerisinde üçgen şeklinde dilimli ve dekoratif olarak yapılan kabza yolu, kabza zıhı ile aynı özellikleri taşıyan kabartma tekniği ile yapılmış bitkisel ve geometrik motifli süslemelerle bezenmiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda kabza zıhında olduğu gibi kabza yolu üzerinde de yuvalara yerleştirilmiş mercan, akik ve diğer renkli taşlara rastlanmaktadır. Ayrıca yatağanların kabza süslemelerinde ince kuyumculuk örnekleri de görülmektedir.

Yatağanlar kullanılmadıkları zaman kın adı verilen bir kılıf içinde taşınırlardı. Kınlar genelde ahşaptan yapılır ve üzerleri deri, gümüş, bafon veya diğer madenlerle kaplanırdı.

Kın üç parçadan ibarettir: a) kın ağzı, b) bilezik, c) pabuç veya çamurluk. Kınların madeni kısımları, kabartma ve kazma teknikleri ile bitkisel motiflerle süslenirdi.

Osmanlılar döneminde kesici silahlar

belirli merkezlerde yapılırdı. Anadolu'da Osmanlılardan önce maden işçiliğinin önemli merkezleri Sivas, Konya, Erzurum, Van, Diyarbakır ve Tokat gibi şehirlerdi. Osmanlılar döneminde bu merkezlerden başka maden işçiliği Bursa ve Edirne'de de gelişmiş ve en önemli merkez ise İstanbul olmuştur, İstanbul XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar geliştirdiği bu koldaki ününü XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıldaki gümüş işçiliği ile devam ettirmiştir.

XX. yüzyılın başına kadar devamlı bir gelişme içinde küçük ve büyük atölyelerde imal edilmiş olan yatağan örneklerinden anlaşıldığına göre Türk zevk ve sanatına dayanan süslemeler Osmanlı ordularıyla asırlar boyunca Türk sınırları dışına taşmış ve yatağanları imal eden Ahmet Alemdar, Abdullah, Osman, Salih, Hüseyin kalfa, Elhac Mehmet, Usta Ahmet, Bekir Beşe, Abdi, Genç Mustafa ... gibi yapımcı ustaların (Şimşiryerân) sayesinde Türk maden sanatının tekniği ve deseni kolayca Balkanlar'a ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yayılmıştır.

Kaynaklar:

1 - M. Zeki PAKALIN Osmanlı Tarih Devrimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III. İstanbul 1946.

2- Askeri Tarih Bülteni Gnkur. ATAŞE Bşk.lığı yayınları Yıl 13, ŞUBAT 1988, Sayı 24.

3- Sermet Muhtar Askeri Müze Rehberi, İstanbul 1922.

4- Celâl Esat ARSEVEN Maden Sanatı, Sanat Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul 1943.

5- Celâl Esat ERSEVEN Maden işleme tekniği, Türk Sanatı, İstanbul 1970

6- Cem KARAMETLİ Türk Maden Sanatı, Türkyurdu Mecmuası Cilt 5, Sayı 10-12 İstanbul 1966.

7- Edvard Wagner Swords and Daggers, London, Hamîyn 1975

8- W. Boenheim Handbuch Der waffenkunde Das waffenwesen, Graz Akademische Druck und verlagsanstalt, 1966

Bir yatağan ve kılıfı

Osmanlı' devrinde

Falatacı Başı ve Ağa Yamığı

فلقہ جی باشی

آغا يماقی

Yeniçeri ağası görevi gereğince İstanbul sokaklarını dolaştığı zaman, halktan cezalandırılması gerekenleri cezalandırmak üzere falakacılardan birini yanına alırdı.

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harboku Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H. Veysel Güteryüz

Falakacı Başı

Falakacı başılar başlarına çuhadan «kalafat» takıp bunun üstüne beyaz destar (*) sarar ve arkalarına entari ve bunun üstüne yeşil çuhadan kolları hartumlu dolama ve ayaklarına al çakşır ile sarı mest ve pabuc veyahud sarı çizme giyerler idi.

(*) Destar: Sarık, imâme, başa sarılan tül bent.

Her hafta bir kişisi nöbetle babıaliye gelip, sadrazam bir yere gittiği zaman cellatlar ile beraber arkasından gider ve yolsuz hareketlerinden dolayı sadrazamın emriyle dövülmesi gerekenlerin ayaklarını resimde görüldüğü gibi omuzunda asılı olarak taşıdığı falakaya sokup kızılık değnekleriyle ve emir çavuşları yardımıyla döverdi.

Dövme cezasında kullanılacak değneklerin kalınlık ve uzunluğu günümüzde yürürlükte olan askeri ceza kanununda olduğu gibi sınırlandırılmamıştı.

Yeniçeri ağası da görevi gereğince İstanbul sokaklarını dolaştığı zaman daha önce de anlatıldığı gibi halktan cezalandırılması gerekenleri cezalandırmak üzere falakacılardan birini yanına alırdı.

Ağa Yamağı

Ağa yamağı başına püsküllü fes ve bunun üstüne bilek kalınlığında bükülerek çapraz olarak dolanmış astar sarılır ve arkasına ince nimtan (*) ve bacağına mavi şalvar ve ayağına kırmızı yemeni giyip kuşağına bir hançer sokar ve anlatılan elbisenin üstüne kırmızı cebe (**) giyer idi.

(*) Nimtan: Mintan.

(**) Cebe: Zincir veya halkadan örme zırh. Cevşen.

Ağa yamağı yeniçeri ağasının maiyetinde günümüzde subayların refakatinde bulunan baş çavuşlarının görevini yapıp sırası gelince ocaktan bir memurluğa tayin olunurdu.

Ağanın maiyetinde emir çavuşluğu hizmetini yapmak üzere (ağa nöbetçisi) ve (ağa mumcusu) adlarıyla iki kişi daha bulunur ve ağa nöbetçisinden yeniçeri ortalarına «odabaşı» terfi ve tayin olduğu tarihlerde geçmektedir.

Diğer büyük subayların yanına konulan yamaklar da ağa yamağının elbisesine çok benzeyen elbise giyerlerdi.

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Süleyman Paşa Camii

Doğancılar ile Ahmediye arasında bulunan bu camiyi yaptıran vezir, Sultan Dördüncü Mehmed Han hazretlerinin vezirlerindedir. 1686 yılında ölmüş ve bu camiye gömülmüştür.

Sultan Mahmud Camii

Ahmediye yakınında olan bu camiyi ilk yaptıran Hüdayî Dergâhı şeyhlerinden Divitçizâde Mehmed Efendi'dir. Babası ile birlikte Bülbül Deresi'nde bulunan Şeyh Camii olarak bilinen, babası Mustafa Efendi'nin hayır eserlerinden olan caminin dışında gömülüdürler. Ölüm tarihi 1679'dur. Bu cami geçen zamanla harap olduğundan, mekânı cennet olsun, Sultan Birinci Mahmud Han hazretleri tarafından yenilenerek yaptırılmıştır. Yapımı için Nîmet Efendi şu târihi söylemiştir ki kapısı üzerinde yazılıdır:

Şehriyâr-ı zî-hîmem hâkân-ı ferhunde-şîyem

Pâdişâh-ı pür-kerem sultân-ı dîn Mahmûd Hân

Gûş edince bu muallâ ma'bed-i feyz-âverin

İnhidâma meylini ol dâver-i çarh-âsitân

Bî-bedel tecdîd-ü îmarına fermân eyleyüb

Eyledi Şeyh Devâtî rûh-u pâkin şâdumân

Ol makâm-ı lâmi'ü'l-envâr zibâ tarh ile

Oldu bir nev câmi-i pâkîze-i feyz-âşiyân

Ol şehinşâh-ı kerâmetkârı böyle nev-be-nev

Nice âsâra muvaffak ede Hayy-ü Müste'ân

Yek kalemlle yazdı Nîmet bendesi târihini

Kıldı ihyâ bu müzeyyen câmiî Mahmûd Hân

1163

Anlamı:

Himmat sahibi hükümdar, müberek huy-lu hakan

Cömertlik dolu, dinin sultanı Mahmud Han

Bolluk getiren, duyunca bu yüce mabedin Harab olmak üzere olduğunu, o insaflı hükümdar

Karşılıksız yenilenip imarına ferman çıkararak

Şeyh Devatî'nin temiz ruhunu şâd etti

O parıldayan aydınlık makamı süsleyerek

Temiz feyz yuvası oldu yeni bir cami

O şahlar şahı keramet sahibi, böyle yep yeni

Nice eserlere muaffak etsin Allah

Tek kalemlle yazdı Nîmet kulu tarihini

Bu güzel camiyi Mahmud Han canlandırdı

1749

Kefce Dede

Burası Ahmediye ile Doğancılar Meydanı arasında dikine bir sokaktır. Burada bulunan camiyi yaptıran Ahmediye Camii'nde kabri bulunan, hayır sahibi Kefce Dede adındaki kişidir. Ölüm tarihi 1540'dır.

Bu cami 1883 tarihinde çok güzel bir şekilde onarılmış ve yenilenmiştir. Kapısı üzerine aşağıdaki tarih yazılmıştır:

İmâmü'l-müslimîn Sultân-ı dîn

Abdülhamîd Hân'ı

Hûdâ zevâl-emîn taht-ı hümâyûnunda

kılsın pîr

Cihân abâdan olmada ahdinde ez-cümle

Bu câmi dahî oldu sâyesinde hüsn-ü sûret-gîr

Binâ-yı âsumân durdukca ol mihr-ü cihân-tâbın

Füyuzât-ü rey'ini te'yîd-ü istisvâb ede

takdir

Düşürdü bir güzel mısra' ile bir bî-bedel

târîh

Bu a'lâ ma'bedi Sultân-ı âlem eyledi ta'mîr

1301

Anlamı:

Müslümanların önderi, dinin sultanı Abdülhamid Han

Allah korusun, padişahlık tahtında yaş-lansın

Dünya baştan başa mamur olmakta, söz verdiği

Sayesinde bu cami de güzel görünür oldu

O dünyayı ısıtan güneş gükyüzünde durdukça

İlmini ve fikrini doğrulasın, beğenerek

takdir etsin

Bir güzel mısra ile benzersiz bir tarih düşürdü

Bu güzel mabedi alemlerin sultanı tamir etti

1883

Bu camide Rifâiye Tarikatı âyini yapılmaktadır. Caminin yanında büyücek bir çeşme ve üzerinde kız ortaokulu vardır.

Ağa Hamamı

Sultan Süleyman ve Sultan Ahmed Han hazretlerinin padişahlık zamanlarında ok ağalarından darüssaadet ağası olan Malatyalı İsmâil Ağa kendi adına bir çeşme ve bir cami yaptırmıştır. Yakınında çifte hamamı ve Topkapı Sarayı yakınında bir imâreti ve tekkesi de vardır. Bu hayırları Enderûnda İçecekler Ağası iken yapmıştır.

Ağa Camii

Caminin yapım tarihini [el-ârif yekfiye el'reşâd 1635] cümlesi göstermektedir. Mezarı Malatya'dadır.

Bu civarda İskender Dergâhı vardır ki bunu Safayizâde Hacı Mehmed Efendi adında bir hayır sahibi yenileyerek yaptırmıştır. Türbe yanındaki çeşme üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Damat İbrahim Paşa Çeşmesi

Hidiv-ü bahr-ü ber Sultân Ahmed Hân-ı Gâzî'nin

Garîk-i lücce-i hayrâtıdır dünyâ vü mâ-fihâ

Hak âna bir böyle sad-ı hayr-hâhı eyledi i'tâ

Mekârim-pîşe ol İbrahim Pâşâ-yı kerem-

ver kim

Ey Rahmî, susuz dünyaya içirdim tarihini

Üsküdar, Damat İbrahim Paşa meydan çeşmesi.

*Su içmek gibidir yanında bezl-i mâ-melek
hakka*

*Aceb mi çok şirin lütfü câri olsa dünyâya
Der-i dil-cûy-i hakka maksem-i erzâkıdır
gûyâ*

*Bu şehrin dahî âba ihtiyâcın eyleyüb idrâk
Zülâl-i merhametle eyledi sükkânını irvâ
Hüdâ sa'yini meşkûr eyleyüb ol sadr-ı zî-
şânı*

*Safâ-yı meşrebin gerd-i gerdûn hıfz ede
Mevlâ*

*Âtâşın dehre işrâb eyledim târihin ey
Rahmî*

*Bu aynı âsafa İbrahim Paşa eyledi icrâ
1131*

Anlamı:

*Denizler ve karaların hakimi Sultan Gazi
Anmed Han'ın*

*Engin denizler gibi hayırları vardır dünya
ve ahirette*

*Allah ona böyle bir uğurlu hayırseverliği
bahşetti*

*Kereme almış o İbrahim Paşa ki kerem
sahibi*

*Varını yoğunu Allah için sarf etmek, su iç-
mek gibidir*

*Acaba çok güzel lütuflarını dünyaya yaysa
Susamışların hakkı da rızıklarının dağıtıl-
masıdır sanki*

*Bu şehrin de suya ihtiyacını anlayıp
Merhametle temiz suyu vererek halkı suya
doyurdu*

*O şerefli vezirin, Allah emeklerini kabul
edip*

*Mizacı neşeli olanın, dönen talihini koru-
sun Allah*

*Bu temiz suyu İbrahim Paşa yaptı
1718*

Bulunduğu yerin adından daha çok anılan hamamın ilerisinde, Çavuş Başı Hatipzâde Ahmed Efendi ardına yaptırılan çeşme üzerinde büyücek bir Sa'dî Dergâhı vardır.

İnâdiye - Tavâşi Hasan Ağa

Mezarlık civarında bir tekke vardır ki yaptıran Hazret-i Hüdâyî halifelerinden Bandırmalı Hâşim Efendi'dir. Bir minaresi ve iki mihrabı ile minberi vardır.

Yanında Şeyh Yusuf Nizâmeddin Celvetî hazretleri gömülüdür. Ölüm tarihi 1751'dir. Tekkenin altında 1751'de ölen Sâlim Dede isimli kişi gömülüdür. Bu tekke Hekimzâde Ali Paşa'nın ilk sadrazamlığında yenilenecek yapılmış ve yapım tarihi Bahri'nin bu beyiti ile sabitlenmiştir:

*Dû-kes ez-yek dühân âyed be-güyed
Bahriyâ târih*

*Makâm-ı Celvetîyi eyledi ihyâ Âli Paşa
1145*

Anlamı:

*Bir ağızdan iki kişi gelsin Bahriyâ tarih de-
sin*

*Celvetî dergâhını Âli Paşa canlandırdı
1751*

Bu tekkeyi 1755'de çavuşbaşılıktan kaymakam olan Şehlâ Ahmed Paşa'nın tamir ve yenilediğine, adı geçen şeyhin bu tarihi göstermektedir:

Tab'ıma mülhemdir bu târih ey Nazîf

Hân-kâh-ı dil-küşâ-yı evliyâ'

1169

Anlamı:

*İçime doğmuştur bu tarih ey Nazîf
Dünyadan elini etiğini çekmiş evliyanın
dergâhıdır*

1755

Bu tekkeyi Firârî Hasan Paşazâde Abdullah Paşa'nın da tamir ve yenilediğinden şairlerden Nevres Efendi aşağıdaki tarihi söylemiştir:

*Ka'be-i uşşak kıldı bu makâmı sıdk ile
Sadr-ı vâlâ-adlî Abdullâh Pâşâ-yı kerîm*

Anlamı:

*Kâbe'ye aşkı ile bu makâmı sadakatle
yaptı*

*Adil yüksek vekil kerem sahibi Abdullah
Paşa*

Tekkenin daha ilerisinde, yani Menzilhâne yokuşunda Rifâiye tarikatından bir dergâh daha vardır ki, kapısı üzerinde yazılı olan tarih şudur:

Âsitâne-i Rifâi in makâm

Seyyid Ahmed Pîr hem kutb-ı enâm

1145

Anlamı:

Bu makam Rifâ'i dergâhıdır

*Hem de Seyit Ahmed Pîr, dervişlerin başı-
dır*

1732

Bu civarda bir çeşme üzerinde yazılı tarih aşağıdadır:

İbnü'l Emin Ahmet Ağa Çeşmesi

*Menba'-ı cûd-ü 'atâ ibnü'l-emîn Ahmed
Ağa*

*Etdi bu nev çeşmeyi bünyâd hem çün
ayn-ı nûr*

*Oldu gâyetde mahâlline müsâdif bir eser
Kim ahâliye susuzluk vermişdi çok keder*

*İntifâ etdikce âb-ı hoş-güvârından bunun
Yâd ederler hayr ile cümle inâs ile zükûr*

*Nûş edüb âb-ı safâ-bahşını geldi tab'ıma
Tâ beyân-ı sâl-ı bünyâdın edem zîb-i sūdûr*

*Lüleyi gördüm nidâ birle dedi târihini
Al Hasan ile Hüseyin aşkına iç mâ-i tahûr*

1133

Anlamı:

*Su kaynağını cömertçe bağışlayan Ah-
med Ağa'dır*

*Bu yeni çeşmeyi yaptı hem de nur pınarı
olarak*

*Bulunduğu yere çok uygun bir eser oldu
Halkı susuzluktan keder içindeydi ki*

*Faydalandıkça bunun hazmı kolay suyun-
dan*

*Hayır ile anarlar bütün kadınlar ve erkek-
ler*

*İçerek hoşluk veren suyunu, aklıma geldi
Anlatarak binanın doğru yapım yılını*

Musluğunu gördüm sesli harflerle dedim

Üsküdar, Tavaşi Hasan Ağa Camii.

tarihini
Al, Hasan ile Hüseyin aşkına iç çok temiz
suyu
1720

Tekkenin karşısında 1581'de yaptırılmış Tavâşi Hasan Ağa'nın hayır eseri olan cami vardır. Hasan Ağa'nın ölümüne [huld-âşiyân (sonsuz mesken) 1587] tarihi düşülmüştür. Kendisi caminin mihrabı önünde gömülüdür.

Tavaşi Hasan Ağa Camii

Bu cami 1892 yılında Hatice Hanım tarafından onarılmış ve yenilenmiştir. Kapısı üzerine aşağıdaki tarih yazılmıştır: *Tavâşi ol Hasan Ağa-yı sâhib-cûd-u hayr-endîş Mukaddem eylemişdi bu mübârek ma'bedi inşâ Hadîce Hânım ol zâhide-vü-sâhibetü'l-hayrât Harâbe hükümünü giymiş iken yetişdi Hızr-âsâ Hulûs-u kalb-ü hâlis niyyet ile nakd-i cûdundan İkinci def'a da mânend-i cennet eyledi ihyâ Hudâ nâil ede her birini ecr-ü mesûbâta Be-hakk-ı beyt-i mâmûr-u be-nûr-u Ka'betü'l-ulyâ Güher-veş Re'fetâ nazm eyledim itmâmına târih Hadîce Hânım ihyâ eyledi bu câmii bâlâ 1310*

Anlamı:
O harem ağası Hasan Ağa ki cömertlik sahibi ve iyilik düşünen
Eskiden bu mübarek mabedi inşâ etmişti

Çok dindar ve hayır sahibi olan Hatice Hanım
Harabe durumuna gelmişken Hızır gibi yetişti
Kalp temizliği ve iyi niyetle cömertçe parasından
Cennet'e benzeterek ikinci kez canlandırdı
Allah her birini sevap ve mükafata kavuştursun
Hakikaten Kutsal Kâbe'nin nûru gibi imar etti
Refet bitimine mücevher gibi tarihini yaz-

Mihrişah Valde Sultan Çeşmesi.

dım
Hatice Hanım bu yüce camiyi canlandırdı
1892

Rifâî Dergâhı'nın karşısındaki harap bir çeşme üzerinde [ve sakâhüm Rab-bühüm şarâbâ tahûrâ] Anlamı: [(İnsan / 21) Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir] ayeti ile altında [ve mine'l-mâ-i külli şey'in hâyî] Anlamı: [(nur - 45) Allah, bütün canlıları sudan yarattı] ayeti yazılıdır.

Aşcıbaşı

Bu semtte Sultan Dördüncü Mehmed Han zamanında Baş Tabib olan Mehmed Ağa'nın yaptırıp yeniden inşa ettirdiği mescit vardır. Kendisi bu mescidin hazîresinde gömülüdür.

Ölümüne [sâat-i selâmet (selamet vakti) 1652] cümlesi ile tarih düşülmüştür.

Minberini Sultan Üçüncü Ahmed Han devrinde gene Baş Aşcı olan Selim Ağa koydurmuştur. Bunun da mezarı Hint Elçisi mezarlığındadır. Burada 1846'de yapılmış bir sebil ile biri 1791 ve diğeri 1794'da yapılmış iki tane çeşme vardır. Bunları yaptıran, mekânı cennet olsun Sultan Üçüncü Selim Han hazretlerinin eşi olan Fatma Sultan hazretleridir.

Sebil üzerinde kayıtlı olan yazı aşağıdadır:

[Aşcı-başı Mahallesi sâkinlerinden Hacı Zeliha Kadın kendi mâlından olan ve câmi-i şerîf karşısında bulunan tulumba

Aylık Tarih

ile sebile bin beş yüz guruş vakf-eyledim. Üzerine terâküm eden mâhiyeden beher sene câmi-i şerîf-i mezkûrda iki Mevlûd-u Nebî kıraat oluna ve ta'mîr ve termîmine sarf oluna ba'de bâ-i'lâm-ı ser'î mütevellî nasb-eyledim. Ba'demâ mahallede sakin dîn kardeşlerim rızâen-lillâh rûyet ede. Cümle geçmişlerimizin ruhları şâd ola 1263.}

Anlamı:

[Aşçıbaşı mahallesi sakinlerinden Hacı Zeliha Kadın, kendi malından olan ve caminin karşısında bulunan tulumba ile sebile 1500 kuruş vakf eyledim. Üzerine eklenen aylıktan her yıl bu camide iki Mevlut okunsun ve onarım ve iyileştirilmesine sarf olunsun, sonra mütevellî tayin ettim. Daha sonra mahallede oturan dîn kardeşlerim Allah rızası için idare etsinler. Bütün geçmişlerimizin ruhları şâd olsun 1846]

Mihrişah Valde Sultan (Fatma Sultan) hazretlerinin yenilediği çeşmenin tarihi aşağıdadır:

Mihrişah Valde Sultan Çeşmesi

Cenâb-ı Vâlde Sultân hayr asar-ı zîşân kim Rızâ-cûy-u Hudâ müstağrak-ı ihsânıdır ekvân
İnâyet menba-ı Sultân Selîm'e mehd-i ulyâdır
Aceb mi cûybâr-ı lûtfu olsa böyle bî-pâyân Fuyûzât-ı hîmemdir muktezâ-yı meşreb-i sâfi
Hulûsiyle eder icrâ-yı şükr-ü nîmet-i Yezdân
Sebil-i hâkında ez-cümle edüb bu çeşme-yi bünyâd
Zülâl-ı cûdu kıldı teşnegânı te'mîne-i reyyân
Bu cây-ı behcet-efzâyı kılub cennet gibi şâdân
Sanırsın selsebilin aynın etdi sû-be-sû cûyân
Sevâbın Fâtma Sultân'a ihdâ eyledi tâ kim Kenâr-ı âb-ı Kevser'de ola etrâfa feyz-i efşân
O hür-ü âyine hem-dem duhter-i pâkîzesi zîrâ
Henüz ma'sûm iken etmişdi azm-i Ravza-i Rıdvân
Revân etdi âna şîr-ü şeker-veş işte âb-ı saf Ki cûş-u şefkatiyle rûh-u pâkin eyleye şâdân
Suyun âb-ı hayât-âsâ için ol çeşme-i feyzin
Olur böyle du'âsı hayrı icrâ eyleyüb şükrân
O cennetde safâsın bu devletde ola bâkî Hudâ Sultan Selîm'e eyleye hem ömr-ü Hızır ihsân
İki târîh yazdım Vehbiyâ bir beyt-i dil-cûda Safâ ile akar su gibi ezber etmeğe şâyân
Revândır Fâtma Sultân ruhuna o âb-ü-sâf Bu aynı etdi cârî bahr-ü cûd-ü Vâlde

Sultân

1206

Anlamı:

Vâlde Sultan cenapları ki hayır eserleri ile ün salmış ki

Allah'ı razı etmek için, varlıkları ihsana gark ola

Lütuf kaynağı Sultan Selim'in annesidir

Herkese akar su lutf etse mi böyle sınırsız

Saf temiz huyu bol yardım yapmak ister

Gönülden Allah'ın nimetlerine şükr eder

Hayrâtı olarak özellikle bu çeşmeyi yapar

arak

Cömertçe, temiz suyla susamışları suya

doyurdu

Buranın güzelliğini arttırıp Cennet gibi

bahtiyar etti

Sebilin tıpkı her taraftan aktığını sanırsın

Sevabını Fatma Sultan'a hediye etti o ki

Çevreye feyz dağıtan Kevser suyunun ke-

narında sanırsın

Çünkü o aynada her zaman temiz kız kar-

deşi

Henüz masumken Cennet'e gitmeye az-

metmişti

Akıttı ona süt ve şeker gibi işte saf suyu

Ki coşan şefkatiyle temiz ruhunu şâd eyle-

sin

O bereketli çeşmenin âb-ı hayata benze-

yen suyunu içen

Hayrı yapana şükr ederek böyle duası olur

O Cennet'te neşe bulsun, bu devlette kalı-

cı olsun

Allah, Sultan Selim'e Hızır ömrü ihsan iyle-

sin

İki tarih yazdım yâ Vehbi ikisi taze, bir be-

yt ise gönülden

Gönül şenliği ile akar su gibi ezberlemeye

yakışır

Fatma Sultan'ın akandır ruhuna o saf su

Vâlde Sultan'ın deniz gibi cömertliği bu

eseri yaptı

1793

Diğer çeşme üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Fethi Ahmet Paşa Çeşmesi

Zîr-i câmiden Hudâyâ nakl ile bu çeşmesâr Tarz-ı nev üzre binâ oldu nefis ü bî-misâl Açılıb lûle-i zerrin geldi târîh Şevketâ Hamd-ül-lillâh teşnegâna akdı mânend-i zülâl

1272

Anlamı:

Camiden alınarak Allah için nakil edilen bu çeşme

Yeni bir tarzda yapıldı emsalsiz güzellikte Şevket, musluğu açılınca altın gibi tarih geldi

Allah'a hamd olsun susamışlara aktı tatlı güzel su

1855

Burada kızlar için bir tane okul vardır. Bu semt, halk arasında Kuyu Başı adı ile anılmaktadır.

Karaca Ahmed

Haydarpaşa'dan Üsküdar'a gelen İzmit Caddesi kısmının en yüksek yerinde bulunup, bu caddeden sağa giden Bağlarbaşı ve Nuh Kuyusu Caddesi ile Üsküdar'a inen kısmı arasında ve kabristan içinde bir türbedir.

Bu kişi, Osmanlı Devleti'nin kurulması sırasında bulunan evliyâlardan olduğu ve İran'da bir hükümdar soyuna mensup olduğu halde, cazibesine kapılarak ülkesini terk edip Anadolu'ya gelerek Akhisar civarında bir yerde yerleşmiştir. Destanları ve kerametleri bilinen Hacı Bektâş-ı Velî ile aynı yıllarda yaşamıştır. Kabri belirtilen yerdeki ziyaret edilebilen türbedir. 1615'de ölmüştür.

(Devam edecek)

Karaca Ahmed Türbesi.

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Bölüm 3 Bizans Sanatı ve yapıları 2 – Bizans Kiliseleri Ayasofya

Ayabofya, Bizans sanatı yönünden, Bizans mimarisinin en belirgin bir ana örneğidir. İlk yapımı dördüncü yüzyıla rastlar. Büyük Kostantin (**Konstantinos**) Bizans şehrini imar ederken Ayasofya'yı da yaptırmıştı. Fakat şimdi görülen yapı o değildir. Büyük Kostantin (**Konstantinos**) tarafından yaptırılan Ayasofya, o devirde Romalılar'da geçerli olduğu gibi uzun bir bazilika (82) şeklinde ve üstü ahşap bir çatı ile örtülüydü.

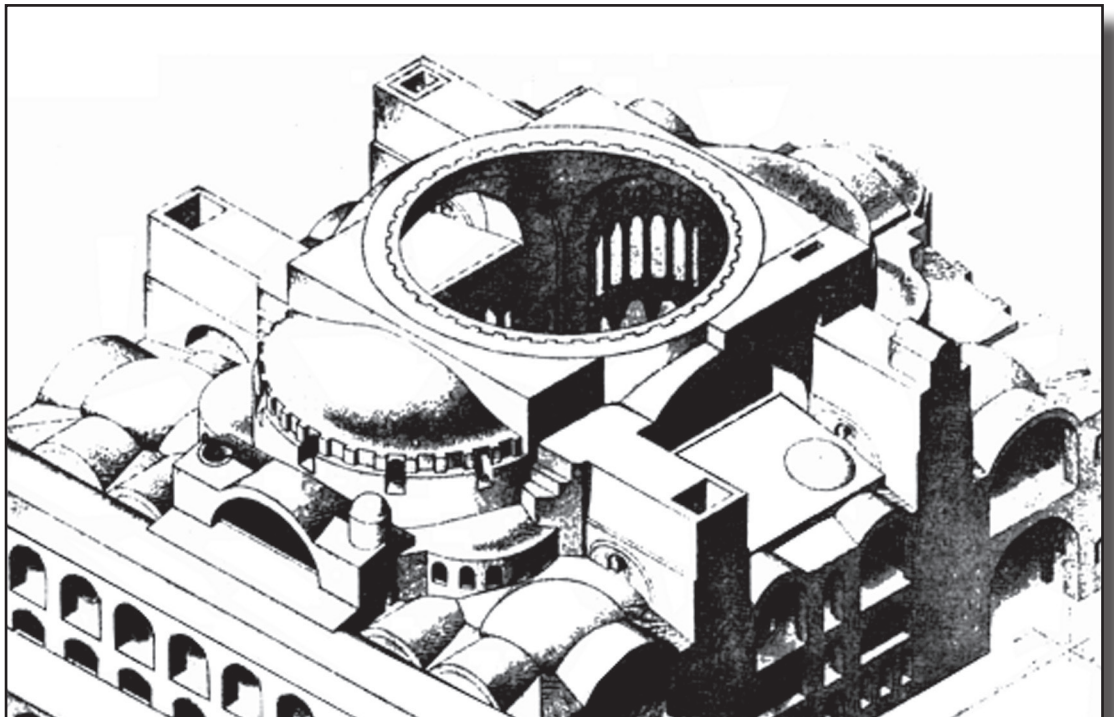
(82) Bazilika: Ortadaki yüksek, yanlardakiler daha alçak olmak üzere içi, iki sıra sütunla, üç salona ayrılmış, dikdörtgen biçiminde kilise.

Büyük Kostantin (**Konstantinos**) hükümdarlığı süresinin sonunda putperestliğe bile izin verdiği halde Ayasofya, Aya İrini (**İrene**) ve Anastasis isminde üç kilise yaptırmıştı.

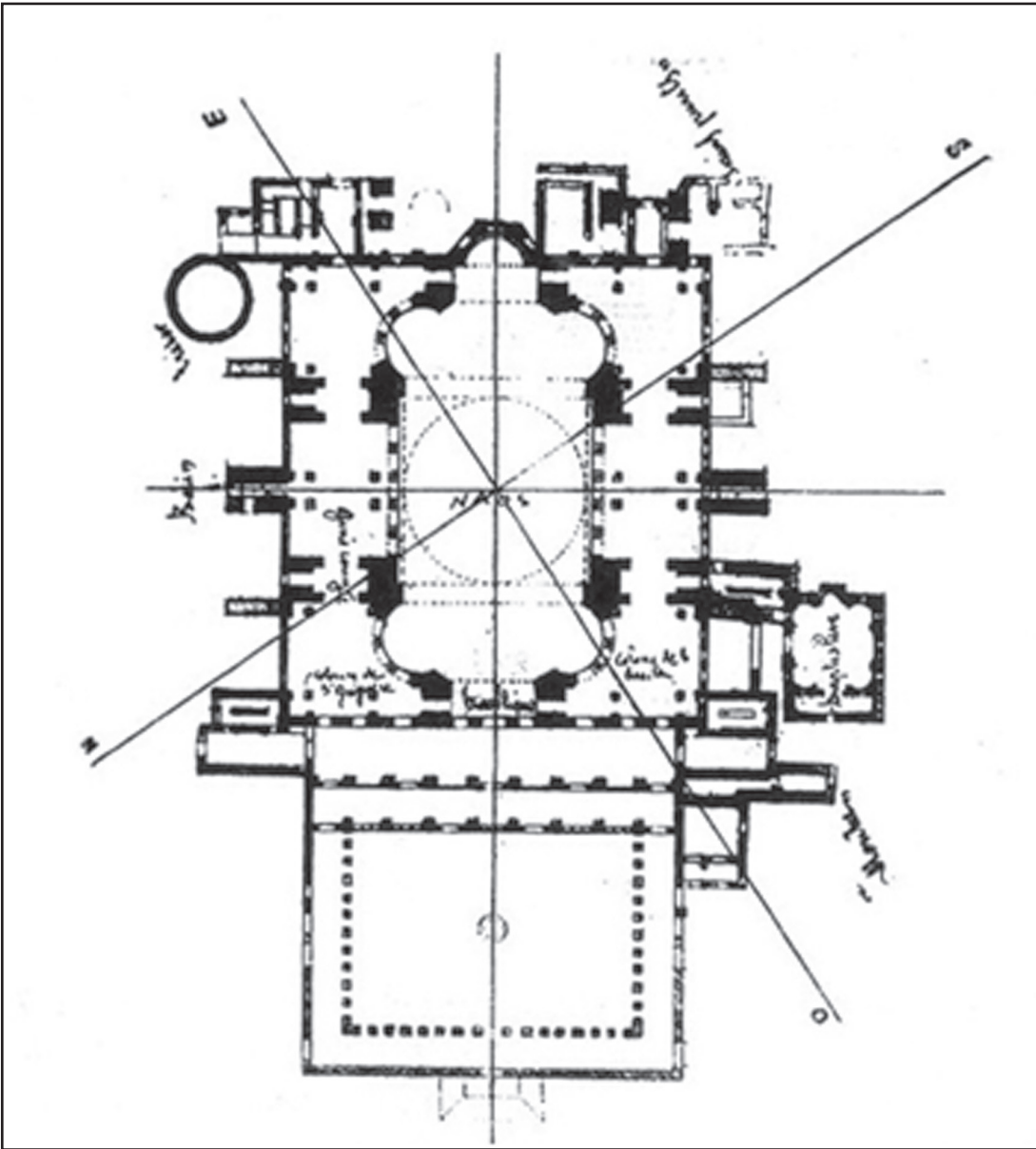
İmparator Arkadiyos'un (**Arkadios**) hükümdarlığı zamanında (404 yılında) bir yangın sırasında Ayasofya mabedi tümüyle yandı. 415 yılında İmparator Genç Teodos (**Theodosios**) yeniden yaptı, fakat 532 yılında Nika ayaklanması adıyla tanınan ve İmparator Jüstinyen'in

(**İustinianos**) iktidardan hemen ayrılmasını gerektirecek dereceye ulaşan hipodrom büyük ayaklanması sırasında gene yandı. Bunun üzerine Jüstinyen (**İustinianos**) bu mabedi çok büyük olarak genişleterek yapmayı düşünerek yangından kırk gün sonra Ayasofya'nın temellerini attırdı. Tiral (**Tralles**) (Sultanhisar)'lı Antemiyos (**Anthemios**) ile Milet'li İzidor (**İsidoros**) gibi devrinin en başarılı iki mimarı tarafından inşaat denetlendi. Bu yapıda İran yapım yöntemi uygulanıyordu. Jüstinyen'in (**İustinianos**) istediği bu binanın, o zamana kadar övüldüğünü duyduğu büyük yapılardan daha büyük bir şey olmasını, yani dünyanın en büyük ve en güzel yapısı olarak, **Süleyman Mabedini** bile geçmesini istiyordu.

Bu isteğinin oluşturulabilmesi için ülkenin bütün varlığını buna ayırdı. Yalnızca Ambon ile Solea denilen mahfillerin yapımı için Mısır'ın gelen bir yıllık gelir harlandı. Eski yapının arsası küçük olduğundan, şimdiki binayı yapmak için çevresindeki evleri satın almak gerektiğinden bu konuda da çok para harlandı. İnşaat harcamaları ise çok büyük bir miktara ulaştı. Kodinos'un anlattığına göre Ayasofya binasına 361 milyon kadar harcanmıştır. Jüstinyen (**İustinianos**) ülkenin her tarafındaki valilerine kesin emirler göndererek, eskiden yapılmış olan sütunlar ve mermerleri istedi. Efes şehrindeki Diyana (**Diana**) mabedinin sekiz adet somaki (83) sütunları getirilerek Ayasofya'ya diktirmiştir. Bu sütunlar

Ayasofya'nın kubbe yukarisinin kesitinin görünümü.

eskiden buldukları yere de İmparator Justinian'ın elinden tutarak içeriye girip kutsal

Ayasofya'nın yatay kesit planı.

Orelıyus (**Aurelius**) tarafından Mısır'daki Heliopolis (**Heliopolis**) mabetlerinden ve bazı tarihçilere göre Balbek'den (**Balbek**) getirilmiştir.

(83) Somaki: Kızıl veya şeşil renkli damarlı ve sert bir cins mermer, porfir.

Atina, Sızik (**Cyzique**), Mısır ve Suriye'nin çeşitli şehirlerindeki eski ve güzel yapıların çoğundaki değerli taşlar, oymalar, sütunlar, metal eşyalar, fildişi gibi çeşitli değerli ve güzel parçaların birçoğu Ayasofya'ya taşındı. Çok özenle yapılan inşaat beş yıl sürdü, İmparator kendisi yapımı izledi. Binanın yapımının bitiminde Jüstinyen (**Iustinianos**) açılışını yaptı. İmparatorlar her zaman kiliseye Papa olarak gelirlerdi. Jüstinyen (**Iustinianos**) ise on dört at koşulmuş zafer arabasına binmiş olduğu ve çevresinde bütün saray halkı ve köleleriyle, devlet memurları bulunduğu halde, büyük sarayın kapısından çıkarak Ayasofya'ya kadar geldi ve orada arabadan indi. İmparatorlar kiliseye geldikleri zaman kapıda patrik tarafından karşılanılırlar ve patri-

alana kadar giderlerdi. Jüstinyen (**Iustinianos**) patrik Menas tarafından karşılanıp elinden tutularak içeri girerken duyduğu sevinç ve gururu başka birisiyle paylaşmak istemiyerek patriğin elini bırakmış, Ambon denilen yüksek yere kadar hızlı adımlarla yürüyerek orada ellerini göğe kaldırıp sevinçli ve heyecanlı bir ses ile «Allah razı olsun ki böyle bir

eserin yapımına beni memur etti. Yâ Süleyman seni geçtim.» demiştir.

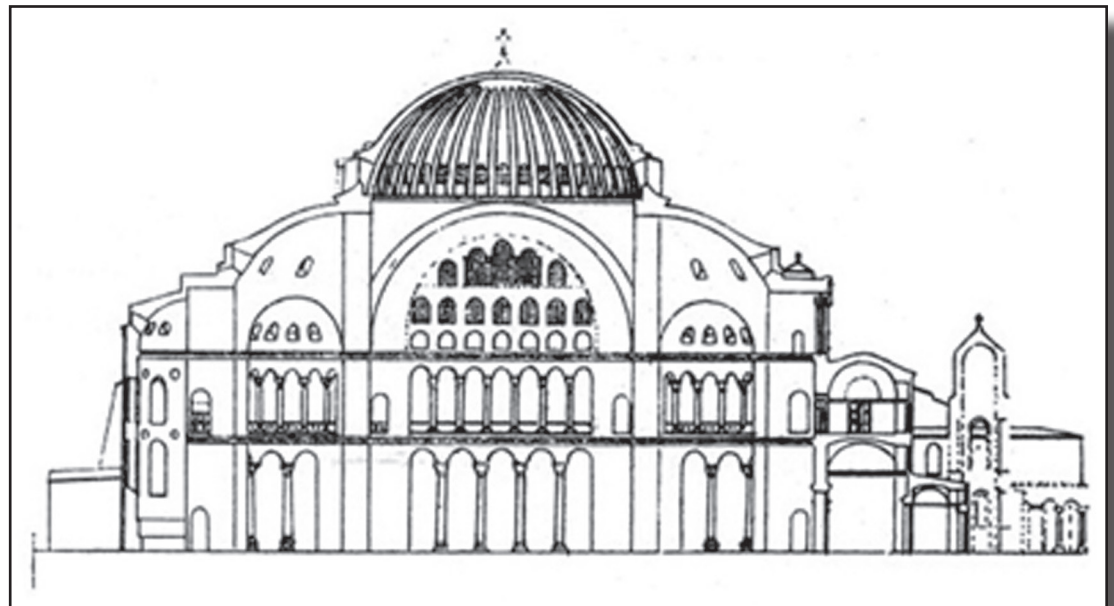
Ayasofya her kenarı 75 metre olan kare bir temel üzerine yapılmış olup Kudüs'e yöneliktir.

Binanın yapıldığı zeminin her tarafı aynı sağlamlık derecesinde ve düzgün olduğundan temelleri, birçok kemerden oluşan ve üstü 25 kadem (84) kadar yükseklikteki düzgün bir beton tabakası üzerine atılmıştır. Bu temeller hakkında henüz kazı ve inceleme yapılmamıştır.

(84) Kadem: Ayak, adım, fut. Yarım arşın uzunluğundaki ölçü (yaklaşık 37,5 santimetre).

İç alanı ile yan tarafların bazı yerlerinde bulunan deliklerden anlaşıldığı üzere binanın zemininin altında çok büyük kemeler ve büyük bir sarnıç vardır.

Pilpâyeler (85) çok büyük kalker taşlarından yapılmıştır. Duvarlar tuğladır. Anlatılanlara göre kubbenin yapımı için Rodos'ta özel olarak çok sağlam ve hafif olmak üzere tuğlalar yapılmış ve bu tuğlaların üzerinde aşağıdaki metin yazılmış «Allah yaptı. Allah koruyusudur.» Fakat daha sonra Müze müdürü olan Mös-yö Dötiye (**Dethier**) şimdiye kadar çıkan tuğlalar üzerinde böyle bir yazı görülmediğini eserinde yazıyor. Tuğlaların çoğunluğu kare şeklinde olup kenarları 27 santimetre boyunda ve beş santimetre kalınlığındadır. Harcı Horasan'dır. Bizanslıların tuğla yapımında çok fazla becerileri olup İran'dan aldıkları yapım yöntemlerini daha da geliştirmişlerdi. Ayasofya'nın kubbesinde ise bu hüner kendisini göstermiştir. Anlatıldığına göre tuğlalar çevresel olarak sıra ile örüldükçe her on sırada bir dua edilerek tuğlalar arasına kutsal yağ ve diğer kutsal eşya gibi şeyler konularak kubbe böylece örülmüş. Zeminden kubbe-

Ayasofya'nın yatay kesit planı.

Ayasofya'nın içi: İç alan ve mihrabın orta kapı üstündeki mahfilden görünüşü.

nin başladığı yere kadar olan yükseklik 41,10 metredir. İç alanın ortasında yani top kandili yerinde kubbenin yüksekliği 56,15 metredir. Ve kasnak seviyesinde çapı 31 metre olup dışarıya kadar 32 metredir. Avludaki duvarlar tamamlandığında bütün binanın kapsadığı alan 7,000 metre karedir. Kubbenin oturduğu kasnağın üzerinde 40 pencere vardır. Kubbe dört pilpâyeye dayanan dört kemerden oluşmuş dört alika üstündedir.

(85) Pilpaye: Büyük yapılarda kubbeyi tutan örme sütun, filayağı.

Merkez kubbenin iki tarafında iki yarım kubbe olup onlar da diğer yarım kubbelere dayanır ve böylece içeriden bakanlara gökyüzü kadar geniş bir manzara oluşturur. Eskiden kubbenin ortasında kutsal ruh'u canlandıran gümüş bir güvercin asılı olup, bu güvercinin

içinde de Hazret-i İsa'nın vücudunu simgeleyen kutsal hamur saklanırmış.

Kubbenin içi mozaikle aziz resimlerini içermekte olup her bir alikenin (*Pantartif*) üzerinde de günümüzde kanatları görülen dört meleğin resimleri vardı. Bu resimlerin yüzleri yerine şimdi birer yıldız resmi yapılmıştır. Eski Yunanistan'da halk mabedin içerisine giremediklerinden her zaman mabetlerin dışarısına daha çok özen gösteriliyordu. Bisanslılar ise kiliselerin dışarısından çok içerisine önem verdiklerinden, Ayasofya'nın içi çok muhteşem ve süslü yapılmıştı. Dışı ise çok basit ve sadedir. Ayasofya'yı dışarıdan gören bir kimse hiçbir zaman içinde duyduğu azamet ve haşmeti önceden düşünemez.

Ayasofya'nın iç duvarları çok ender bulunan ve çok süslü renklere mermerler ve somakilerle kaplıdır. Kubbeleri ve

kemerleri içeriden altın zeminli mozaiktir. Sütun başlıklarıyla kapı üstleri ve kanatları çok sanatkârca işlenmiş olup yaldızlıydı.

Ayasofya'da 108 sütun vardır. Bunların 40 adedi aşağıki katta ve 60 adedi kadınlara özgü olan ikinci katta - *ki bu katta (Yanaki) derler* - sekiz adedi de gene ikinci katta dört köşedeki yarım kubbeleri tutarlar. Somaki, granit ve diğer ender bulunan taşlardan yapılmış olan ve birçoğu eski mabetlere ait olan bu sütunların tümünde çok sanatkârca işlenmiş başlıkları vardır.

Günümüzde mabedin gerek içi ve gerekse dışı tümüyle eski şekilde değildir. Kiliseyken içinde Hıristiyanlık törenlerinin yapıldığı bazı bölümler vardı ki bunlar bugün yoktur.

Şimdiki mihrab yerinde o zamanlar Kürsü-i Yesu' denilen rahle bulunurdu ki onun üzerinde kutsal hamur saklanırdı. Şimdiki minber ile hünkâr mahfilinin bulunduğu yerdeki ayaklardan karşılıklı olarak on iki sütundan oluşan gümüş bir parmaklık ile ayrılmış olup onun arka tarafı kutsal alan olarak sayılır ve oraya rahipler ile imparatorlardan başka kimse giremezdi. Bu parmaklığın sütunlarla ayrılmış her kısmı üzerinde azize resimleri vardı.

Kubbeyi tutan dört fil ayağının mihrap tarafındakilerden, karşıdan karşıya ayrılmış olan yere de solea derlerdi. Burada dua okuyanlar ve rahipler bulunurdu. İç alanın ortasına yakın ambon denilen yüksek ve yuvarlak bir mahfil vardır ki bu da sekiz mermer sütun üstünde duran bir kubbe ile kaplıydı. Bu kubbenin üstünde yüz kilo ağırlığında altın bir haç vardı.

İmparatorlar büyük dini törenlerde buradaki basamaklar üstünde dururlardı. İmparatorların taç giyme törenleri de burada yapılıyordu.

Mösyö Labart Labarte «*İmparator Jüstinyen'in (İustinianos) hükümdarlığının otuz ikinci yılında oluşan bir zelzele sırasında Ayasofya'nın kubbesinin bir kısmı yıkıldığı zaman, bu muhteşem mahfil de harap olmuştur*» diyor.

Ayasofya gece yapılan dini törenlerde esrarlı ve etkili bir şekil alırdı. Altı bin kandil yanardı. Duvardaki mozaikler birer hayalet gibi parlardı.

Kiliseye özgü eşyanın çoğunluğu altın ve gümüşten olup çok değerli taşlarla süslüydüler. İki İncil vardı ki altın kapaklarıyla birlikte iki kental (86) ağırlığındaydılar. Yazar Perokop'un (*Prokopios*) dediğine göre yalnız kutsal yerde (40.000) kilo ağırlığında gümüş kutsal eşya varmış. Kapılar, selvi, abanoz ve fil-

Ayasofya: Yukarı mahfil.

dişi olup büyük kapı yıldız kaplama gümüştenmiş.

(86) *Kental: Yüz kilogram ağırlığında bir tartı birimi.*

İç alana girmeden önce on metre kadar uzunlukta ve caminin genişliği boyunca son cemaat yeri vardır ki burasına Bizanslılar narteks (87) derlerdi. Buranın duvarları da çok güzel işlenmiş mermer ve somakilerle kaplıdır.

(87) *Narteks: Bazilika tipi kiliselerde revaklı dış dehliz.*

Bu taşlar öyle kesilmiştir ki aynı taştan çıkarılan iki parça yan yana konularak işlendiğinden bir takım ilginç şekiller oluşmuştur. Bunlara biraz dikkat edilirse bir takım tuhaf şekiller olduğu görülür. Üstelik bazı yazarlar bu şekiller içinde Hazreti İsa'nın bile resmine benzer şekiller bulmuşlardır. Bu narteksin iki başında büyük birer dış kapı olup içinde de sahına (88) girmek için dokuz kapı vardır.

(88) *Sahn: Meydan, aralık; cami ve medreselerde halkın toplanmasına özgü üstü kubbeli, örtülü yer.*

Bunların orta kısmındaki üç kapının çerçeveleri tunç olup diğer kapılardaki ise mermerdir. Ortadaki üç kapının ortasına gelen kapı en büyüğü olup imparatorların girdiği kapı olduğundan imparator kapısı denilirdi.

Narteks'in dış tarafında gene böyle, fakat daha dar bir kısım vardır ki ona da Ekso Narteks yani dış narteks denirdi. Bu

kısımla narteks arasında da kapılar olduğu gibi bu kısımdan da avluya çıkmak için üç kapı bulunur. Aynı zamanda bunların ortasındaki de imparator kapısı ismini alır.

Narteksin yan tarafındaki kalın dayanak duvarlarının gövdesi içinde merdivensiz olarak dolaşarak yukarı kata kadar çıkan eğik düzlemler vardır ki buradan kadınlar tantaravan (89) ile kilisenin yukarı katındaki kadınlar yerine çıkarlardı. Yinege (*Gynécée*) denilen bu yerde önemli kadınların birer işaret ile belirlenmiş özel yerleri bulunur.

(89) *Tahtaravan (taht-ı revan): (Dört kişi veya iki katırla taşınan ulaşım aracı.*

Dış narteksten avluya çıkılır. Avlu günümüzde eski şeklinde değildir. O revirde bu avlunun çevresinde direkler olup,

bu direkler arasında da kemerler vardı ve üstü saçakla örtülüydü. Bu sütunlar mermerden olup, her iki sütunda bir dört köşe ayaklar vardı. Avlunun ortasında bir havuz vardı. Bu havuza mermer arslanların ağzından su akardı. O devirde kiliselere girenlerin önceden yıkanmaları ve temizlenmeleri geleneksel olduğundan burada el ve ayaklarını yıkarlardı.

Hatta kilisenin içinde de böyle bir küçük tekne olup, bunun üzerinde Rumca şu cümle yazılıydı.

νιψον ανομηματα μη μοναν οψιν

Bunun anlamı «*Yalnız yüzünüzü yıkamayınız, günahlarınızı da yıkayınız.*» dır. Bu cümlede bir olağanüstülük vardır ki, o da gerek sağdan sola ve gerekse soldan sağa aynı şekilde okunur.

Ayasofya'da yapılan dini törenlerde imparatorların hangi kapılardan girdiği ve nerelerde durdukları ve törenin ne şekilde yapıldığına dair İmparator Kanstantin Porfirojenet (**Konstantinos Prophyrogennetos**) tarafından yazılan meşhur «*Merasim*» Cérémonies isimli kitabında geniş bilgiler vardır.

Bu kitabın açıkladığına göre, imparatorlar büyük merasimlerde avlunun ortasındaki Avrapil (**Aura pyle**) (güzel kapı) denilen kapıdan girerler ve orada büyük bir perde ile ayrılmış özel yerde -ki metatoryun (**metatorion**) derlerdi-tacını çıkartarak kendisini bütün rahiplerle birlikte karşılayan patriğin elinden tutup orta kapıdan içeri girer ve sahnin ortasından geçerek ortada bulunan ambon'a gelirdi.

Ambon yukarıda da anlatıldığı gibi yuvarlak ve üstü kubbeli bir mahfil olup iki tarafında merdivenleri vardı. Genellikle bunun basamakları üzerine çıkarak

Ayasofyanın içindeki mozaiklerden biri.

Ayasofya – Üst kattaki mahfilde bulunan taş kapı.

merasimi oluştururdu.

İmparatorlar kutsal alan için şimdi ki minberin hizasında bulunan gümüş bir parmaklıktan içeri girerken üzerinde haç bulunan kapısını öperdi.

Minber bulunan yerin arkasında altından bir haç vardır ki onun önünde ibadet ederlerlerdi.

Büyük dini törenlerde bezen yabancılar da bulunurdu. Bunlar şimdi olduğu gibi yukarıdaki katta orta kapının üstündeki kısmında dururlardı. Üstelik yedinci yüzyılda bir Arap elçilik gurubu bile buraya kabul edilmişti.

Ayasofya'nın bazı tamamlayıcı kısımları daha vardır ki bunlardan günümüzde hiçbiri görülmemektedir. On beşinci yüzyılda İstanbul'a gelen Boydellmonte (**Buondellmonte**) seyahatnâmesinde kendisinin seyanatinden önce Ayasofya'nın çevresinde sekiz yüz rahibin barınmasına özgü hücreler oluştuğunu, fakat seyahati sırasında bunlardan eser kalmadığını söylediğini, Ebersolet (**Ebersolt**) yazıyor. [90]

[90] *Description des iles de l'archipel* 1897 P.86

On yedinci yüzyılda İstanbul'a gelip Ayasofya'nın resmini yapan Garello (**Grelo**) avluya bakan üç kapının yanında dört köşe bir kule olduğunu gösteriyor. [91] Swainson ve Lethaby Ayasofya'ya dair yazdıkları eserde bu kulenin Venedik doju tarafından üçüncü Mihail'e (**Mikhail**) gönderilen çanın asılması için yapıldığını söylüyorlarsa da Novgorod'lu Antuan'ın (**Antoine**) söylediğine göre 1200 yılında Ayasofya'da çan olduğunu ve dua zamanlarını Hayosider denilen bir tür gürültü yapan tahta aletle ilan ettiklerini, gene Mösyö Ebersolt eserinde anlatıyor.

[91] I. Ebersolt: *Sante Sophie* page 6. 1810 Paris

Bazıları da bu kulenin temellerine ait olduğu sanılan bu büyük duvarların ancak Birinci Vasil (**Basileios**) zamanında sakatlanan kubbeyi tutmak için dayanak duvarları olarak yapıldıklarını öne sürüyorlar.

Mösyö Antonyadi (**Antoniades**) eserinde bu kuleyi kapının sağ tarafında olarak gösteriyor.

Ayasofya bin beş yüz yıla yakın bir süreden beri dayanmıştır. Fakat ilk yapıldığı zaman Kostantin'in (**Konstantinos**) acele etmesiyle yapımından yirmi yıl sonra oluşan bir depremde bir kısmı harap olmuş ve kubbenin bir kısmı ambon'un üstüne yıkılarak onu yoketmiştir.

Jüstinyen (**Iustinianos**) kubbenin onarımını Genç İzidor'a (**Isidoros**) bıraktı. İzidor (**Isidoros**) dayanak duvarlarını ve kubbeyi tutan kemerleri güçlendirdiği gibi kubbeyi de 25 kadem (92) kadar daha yükseltti.

(92) *Kadem: Ayak. Adım. Metrenin üçte biri kadar olan uzunluk (30,48cm). Oniki parmak uzunluğu, yarım arşın.*

Bu onarımdan sonra iskeleler bir yıl süresince sökülmedi. Kilisenin ikinci açılışı 458 yılında yapıldı. Daha sonra dokuzuncu yüzyılda Makedonyalı İmparator Vasil (**Basileios**) zamanında bir kez daha onarılarak kubbeyi tutan büyük kemerlerden birisi sağlamlaştırıldı ve mozaiklerle bezendi.

987 yılında bu kemer, gene İkinci Vasil (**Basileios**) tarafından onarıldı. On dördüncü yüzyıla kadar oluşan hasarlara o kadar önem verilmedi. Büyük onarımlardan birisi de on dördüncü yüzyılda Andronik Paleolag (**Andronikos Pa-**

leiolagos) devrindedir ki bu onarım sırasında doğu tarafına güçlendirme duvarları eklendi.

Ayasofya'nın çevresindeki eklentilerin birçoğunun yok olduklarını yukarıda belirtmiştik. Bunlardan en bilineni şimdiki meydan yönünde, yanındaki Lörlogiyon (**I'horologion**) dedikleri eski muvakkithâne ile kutsal kuyu [93] ve türbelerin bulunduğu yerde bulunan patrikhâne binası ve onlar arasında bir kütüphane ile bir vaftiz yeri idi. Bunlardan sadece vaftiz yerinin binası mevcut olup diğerleri yıkılmıştır. Jüstinyen (**Iustinianos**) devrinde yapılan bu vaftiz yeri şimdi Sultan Birinci Mustafa Han'ın türbesidir. Burası eskiden caminin kandil yağlarının depolanmasına ayrılmıştı. Bizanslılar zamanında buradan caminin ikinci katına çıkan bir merdiven vardı ki bir kapı ile üst kata geçilmekteydi. Bu kapı Türkler tarafından kapatılmıştı.

[93] *Kutsal kuyu denilen yere her kitabede rastlanılmaktadır. Anlatılanlara göre Hazret-i İsa'nın geçerken yanında durup Samariten (**Samaritaine**) ile konuştuğu kuyunun bileziği imiş ki, Suriye'den getirilerek oraya konulmuştur.*

Sultan Abdülmecit zamanında (1847 yılında) camiyi onaran mimar Fosati (**Fossati**) tarafından onarım sırasında bu taş bulunmuştur.

Fosati (**Fossati**) o devirde pek harap durumda olan camiyi onararak üst kattaki mahfilde düşey yönden kaymış olan 13 kadar sütunu düzelttiği gibi kubbesini de tabanından iki demir çenberle bağlayarak sağlamlaştırmıştır. Onarım iki yıl sürmüştür. Kubbenin kurşunları değiştirilmiş ve kubbeye dayanan dört ağır güçlendirme kemeri kaldırılmıştır. Ve Ayasofya'nın yapım tarzına uygun bir üslupta olacak şekilde, şimdiki hünkâr mahfili de eklenerek yapılmıştır. Caminin iç görünümü çok değişmiştir. Fosati'nin (**Fossati**) onarımından önce caminin çizilen resimlerinde, günümüzdeki büyük ve yuvarlak levhaların dört köşe olduğunu, ortadaki top şeklindeki kandilin düzgün sekiz kenarlı bir şekilde olduğunu, aynı düzlemde birbirlerine uygun biçimde olmak üzere herbiri içinde üç tane çenberden ve bu çenberleri köşelerinden birbirine bağlayan köşegenlere bağlı ve her karşı köşeden uzun birar zincirle yani yirmi beş adet zincirle kubbeye bağlanmıştı.

Kemerler onarımdan önce arabesk benzeri olarak kalem ile işlenmiş olup onarımdan sonra mozaikler ortaya çıkartılmıştır. Fosati'nin (**Fossati**) kita-

bında bu onarımla ilgili geniş açıklama vardır. Üstelik Ayasofya'nın çevresindeki evlerin oluşturduğu mahallenin bile resmi vardır ki, caminin çevresini açmak için bu evler yıkılmıştır.

Ayasofya'nın Günümüzdeki Drumu-İstanbul'un fethinden sonra Sultan İkinci Mehmet Han hazretleri Ayasofya'yi camiye dönüştürdükten sonra bir minare yapılmasını emretmişlerdi. O sırada

güney-doğu tarafındaki iki güçlendirme duvarları da yapıldı. Sultan İkinci Bayezit ise Bâb-ı Hümâyün (94) tarafındaki minareyi yaptırdı. Sultan İkinci Selim iki minare daha ekledi ve bazı destek duvarları da yaptırdı. Sultan Üçüncü Murat içine mermer mahfiller eklettirdi ve Bergama'dan getirilen büyük mermer kapıları koydurdu. Kapıdaki alem Sadrzâd Mehmet Paşa tarafından koydurul-

du. Günümüzdeki mihrabın yönü caminin eksenine göre biraz eğiktir. Bu fark da caminin Kudüs'e yönelik olarak yapılmasındandır.

(94) Bâb-ı Hümâyün: Topkapı Sarayı'nın giriş kapısı.

Mihrabın iki tarafındaki şamdanlar Kanuni Sultan Süleyman tarafından vakf edilmiştir.

Caminin içindeki yazıların Teknecizâde İbrahim Efendi'nin olduğunu Hadîkatü'l Cevâmî'de okuyoruz. Fakat Fosati'nin (**Fossati**) onarımından önce bu yazıların kare şeklinde iken, şimdi ise yuvarlak çerçevelerde olduğuna göre daha sonra yıldız çerçeveleri değiştirilmiş olmalıdır.

Caminin içinde bugün görülen yerler, üst kattaki iki taş kapıdır ki bunlara eskiden cennet ve cehennem kapısı derlenmiş. Caminin kuzey tarafında ve soncemaat kısmına yakın yerde terleyen direk vardır ki Bizanslılar zamanında piriç kaplı olan bu direğin bir deliğinden parmaklarını sokarak şifa için gözlerine sürerler.

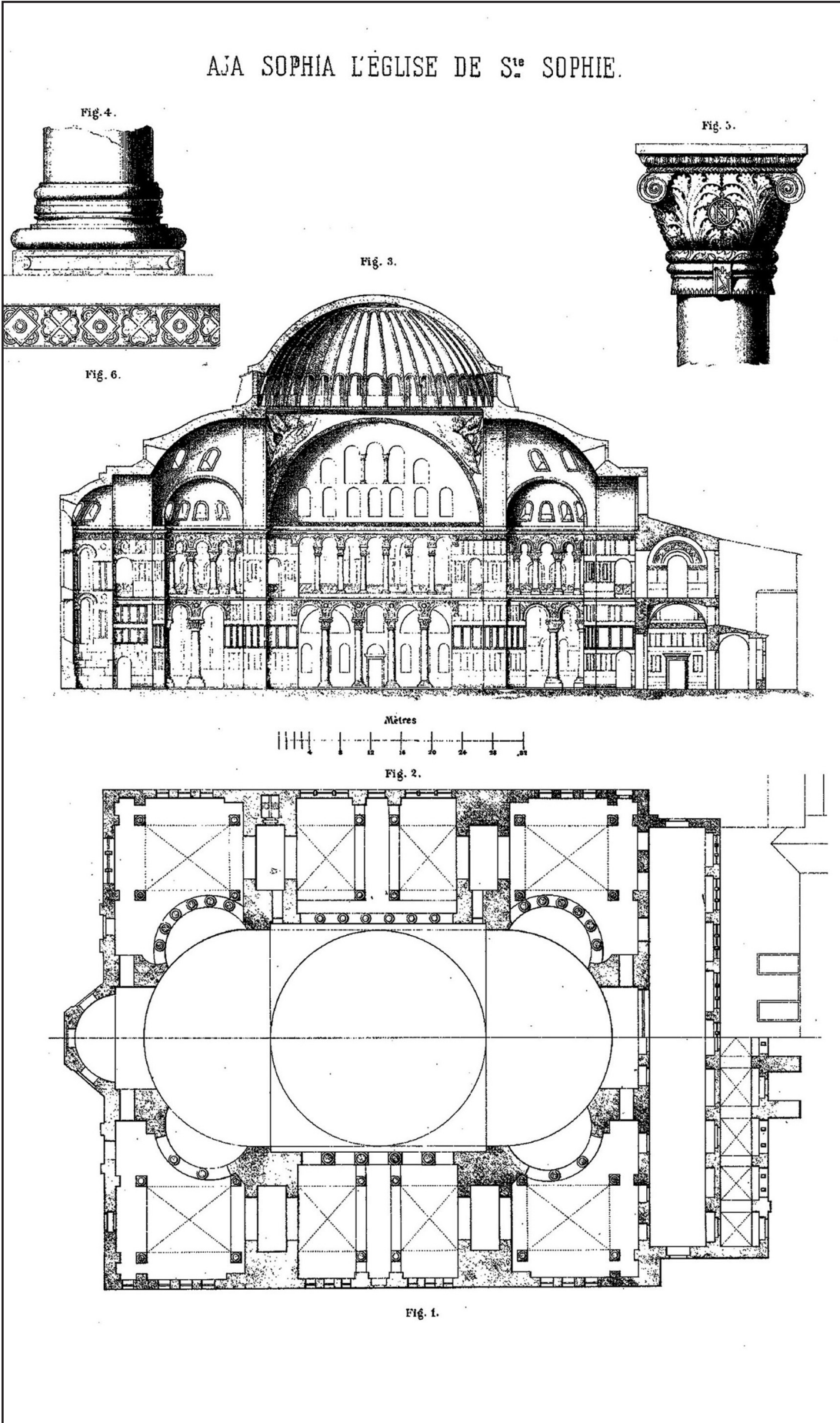
Üst kattaki mahfilin doğu tarafında mermer döşeme üstünde yazılı bir taş vardır. Bu taşın üstünde «Hanri Dandolo (**Henricus Dandolo**)» ismi okunmaktadır.

Bu, 1205 yılının 1 Haziran'ında ölen Haçlıların komutanı ve Venedik doju olan Hanri Dandolo'dur (**Henricus Dandolo**) ki İstanbul'u işgal eden Haçlı ordusunun komutanıydı. Hanri Dandolo (**Henricus Dandolo**) buraya gömülmüştü. Lahit içinde bulunan zırhları ve arması Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri tarafından, o zaman İstanbul'a çağırılmış olan ressam Bellini'ye hediye edilmişti [95].

[95] *Historie de Bello – Const. P. 214*

Ayasofya Camisi çevresindeki türberlerde birçok sultanlar ve şehzadeler gömülü olup bunların isimleri Hadîkatü'l Cevâmî'de yazılıdır.

**Gelecek Sayıda:
Aya İrini Kilisesi**

Ayasofya kilise halindeyken çizimleri.

Kaynak: 1878 tarihli Viyana baskısı "Les Anciennes Eglises Byzantines de Constantinople" kitabı.